

TARTU ÜLIKOOL
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Usuteaduskond

Nele Mikk

Julian of Norwich, „Revelations of Divine Love“:
kontekst ja tõlgendus

Bakalaureusetöö

Juhendaja
Meelis Friedenthal, PhD

Tartu 2023

Sisukord

Eessõna.....	3
Sissejuhatus.....	4
1. Teose kontekst	9
1.1 „Jumalikud ilmutused“ nii nagu see on.....	9
1.2 Tekstiversioonid.....	11
1.3 Kirjandus- ja keelemaastik.....	11
1.4 Ilmumislugu ja varajane retseptsioon.....	13
1.5 XX–XXI sajandi retseptsioon	15
2. Autori kontekst.....	16
2.1 Nimekujust.....	16
2.2 Juliana kui ajalooline isik.....	16
2.3 Heitlik elukeskkond	17
2.4 Kirik kui elu lahutamatu osa	18
2.5 Ketserluse oht.....	19
2.6 Naiste vaimulik eneseteostus	21
2.6.1 Anahoreetlus	23
2.6.2 Afektiivne vagadus	24
2.7 Teoloogilised eeskujud.....	26
3. Järeldused.....	29
3.1 Tekstiloo horisont	29
3.2 Teoloogiline kontekst.....	30
3.3 Eluloo horisont.....	32
3.4 Järgmisest uurimusest	33
Kokkuvõte.....	34
Bibliograafia.....	35
Summary: Julian of Norwich, “Revelations of Divine Love”: Broader Context.....	40
Lisa 1. Paralleeltõlked.....	41
Lisa 2. LT käsikiri.....	47
Lisa 3. PT käsikiri (Cressy).....	48
Lisa 4. PT käsikiri (Warrack).....	49

Eessõna

Täna EELK Usuteaduse Instituudi raamatukoguhatajat Jana Lahet ja õpetaja Arne Hiobit Tiina Kliimani diplomitöö elektroonilise koopia eest.

Sissejuhatus

Käesoleva lõputöö eesmärk on avada Inglise naismüstiku Norwichi Juliana teose „Jumalikud ilmutused“¹ ajaloolist, teoloogilist, ühiskondlikku ja tekstiloolist konteksti. Uurimistöö hõlmab aspekte kirikuloo, dogmaatika ja tõlkeloo teadusvaldkondadest.

Teemavalikust

Kuna autorit on seni Eestis vähe käsitletud², on mul au ühena esimestest tutvustada algupärast naishäält ingliskeelses teoloogias ja Inglise kirjanduskaanonis. Olles varem õppinud kirjalikku tõlget, huvitab mind ka see, kuidas oleks kõige otstarbekam „Jumalike ilmutusi“ eestindada. Kasutan oma väidete illustreerimiseks ühe tekstitunnistajana autoriteksti tõlkeid, ning kuna see on mu esimene kriitiline tõlkekatse keskinglise keelest, püüan uurimuse tarbeks sõnastada põhjendatud tõlkestrateegia. Seega võib minu bakalaureusetööd pidada interdistsiplinaarseks uurimuseks.

Töö eesmärk ja uurimisülesanne

Lõputöö eesmärk on uurida konteksti, milles Norwichi Juliana elas ja kirjutas. Ma ei keskendu ühele konkreetsele reaaliale, vaid üritan tõlgendada laiemat konteksti läbi erinevate aspektide, mis võisid teose tekke- ja ilmumisoos rolli mängida, sh ajalooline, sotsiaalne ja teoloogiline kontekst, tekstilugu ja retseptsioon. Seega püüan bakalaureusetööga vastata järgmistele küsimustele: 1) mis oli „Jumalike ilmutuste“ *Sitz im Leben* ehk teose aegruumiline kontekst; 2) kellele tekst oli mõeldud ja mida see võis lugejale tähendada; 3) kas uurimistöö korrigeerib minu kui uurija eelteadmisi, -hoiakuid ja -arvamusi; ning 4) kuidas oleks otstarbekas teemat edasi uurida.

Uurimismeetod

Ühtki teost ei kirjutata ega loeta vaakumis, seetõttu pean ajaloolis-teoloogilise kirjandusteksti uurimisel sobivaimaks meetodiks hermeneutilist uurimust. Hermeneutika

¹ Vt Nimekujust lk 16

² Kliiman, Tiina. 2007. [Diplomitöö] *Norwich'i Julian – inimene ja müstik*. Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut.; Eru, Reet. 2012. *Ta tuleb otsekui kevadine vihm*. Eesti kirik. <http://www.eestikirik.ee/ta-tuleb-otsekui-kevadine-vihm/>.

lähteseisukohad on teksti terviklik uurimine hermeneutilise ringi meetodil; teksti uurimine kultuurilis-ajaloolisel taustal, ja et tekst sünnib autori ja lugeja dialoogis.³

Teksti laiema konteksti mõistmiseks tuleb arvestada selle ajaloolise, tekstiloolise, ühiskondliku ja teoloogilise tõlgendushorisondiga, kuid tõlgendama asudes arvestan ka oma eelhoiakutega, sest nagu kirjutab teoloog Randar Tasmuth⁴, siis „väita end olevat objektiivne ja oletustest sõltumatu on illusioon ning tegelikult pärsib arusaamist ja tõlgenduslikku suutlikkust“. Uurimistöö käigus saan oma eelhoiakuid ja -teadmisi revideerida, leida neile kinnituse või neid kummutada dialoogis tekstiga.

Hermeneutiline ring viitab asjaolule, et terviku tähenduse tabamiseks tuleb tunda selle osi, aga osade tähenduse tabamiseks tuleb tunda tervikut^{5,6}. Niisiis ei teki mõistmine osade kaudu terviku poole liikudes, vaid uurijal on juba ähmane eelteadmine või -arvamus terviku kohta, mis täpsustub „vastavalt sellele, kuidas ta liigub lähemale teksti enda intentsioonile“⁷.

Kaardistan järgnevalt oma lähtekohad:

1) Oletan, et hiliskeskajal oli naistel raske end väljaspool kodusfääri teostada ja oma häält kuuldavaks teha, seega võis Norwichi Juliana väljundiks olla just anahoreetus.

2) Kuna Juliana oli teadaolevalt esimene naisautor, kes sõandas kirjutada inglise keeles, polnud tal kellestki eeskujuga võtta, ega olnud seda millegagi võrrelda ka kohalikul lugejal. Oletan, et Juliana eluajal tabas teost väljaspool teoloogilisi ringkondi jahe vastuvõtt.

3) Esimesel lugemisel üllatusin, kui vastuoluline näib Juliana radikaalselt positiivne teoloogia võrreldes eelarvamusega, mis on mulle jäänud katoliku kirikuloost ja hiliskeskajal domineerinud õpetusest.

Tõlkestrateegia

Olen tõlkelugu, sh tõlketooriaid ja tõlkija rolli varasemas magistritöös⁸ juba tutvustanud, kuid markeerin siin vaid tõsiasja, et tõlketeksti eristavad muust tekstist teatud mõõdetavad

³ *Hermeneutika* 2020: lõik 3

⁴ Tasmuth 2023: lõik 5

⁵ *Hermeneutiline ring* 2019: lõik 1

⁶ „Hermeneutiline reegel, et tervikut peaks mõistatama üksikosadest ja üksikosi tervikust, pärineb antiiksest retoorikast ja on uusaegne hermeneutika poolt kõnekunstist üle kantud mõistmise kunstile.“ (Gadamer 1997:182)

⁷ Tasmuth 2023: lõik 40

⁸ Sillaots, Nele. 2013. [Magistritöö] *Kurt Vonneguti romaani „Timequake“ tõlge ja tõlkeanalüüs*. Tartu Ülikool.

lingvistilised tekstielemendid ehk nn tõlkeuniversaalid, mille tulemusel on proosatõlge selgem ja ladusam kui originaal. Tõlketeksti sõnavalik on seega kitsam kui lähtetekstis, keel lihtsam ja otsekohesem kui autoril.⁹ Püüan antud ülesande raames teostada illustreeriva funktsionaalse tõlke, mille eesmärk on anda edasi teksti mõtet ja kõla, kuid oma nihete ja veidrustega. Võimalikud tõlkenihked kõnelevad minu piiratud oskustest, aga ka piirkondlikust ja luterlikust taustast, mis on hermeneutilise tõlkeprotsessi puhul samuti uurimisväärne aspekt. Kord läheneb mu tõlkes autor lugejale, sest mugandan teksti kaasajale mõistetavamaks, kord lugeja autorile, kui võõrapärastan teksti leebete arhaismidega.

Näiteks „Jumalike ilmutuste“ juhtmõtte „[*Sin is befitting, but*] *all shall be well ... and all manner of thing shall be well*“ (vt näide 11, lk 46) on Paul-Eerik Rummo eestindanud „[Patt jääb me Osaks, kuid] kõik *saab* heaks ja kõik asjade käik saab heaks“¹⁰. Minu tõlkes kõlab see aga „[Patt on tarvilik, kuid] kõik *tuleb* heaks ja kogu asjade seis tuleb heaks“ järgmistel kaalutlustel: (a) lähtusin Rm 8:28 eestikeelsest piiblitõlkest: „Ent me teame, et neile, kes Jumalat armastavad, laseb Jumal kõik tulla heaks – neile, kes on tema kavatsuse kohaselt kutsutud“; ning (b) uurijad on märkinud¹¹, et keskinglise sõna *shal* ei tähenda lihtsalt tulevikuvormi, nagu uusingliskeelne abitegusõna *shall* selles lausepositsioonis enamasti tähendab, vaid pigem vajadust või kohustust, nagu *should* – peab tegema, tuleb teha.

Teiseks püüan „Jumalike ilmutuste“ tsitaaditõlgetega edasi anda Juliana meditatiivset lauserütmi. Selleks säilitan mõnel juhul kõrvallauseid, mille lööksin ilukirjanduse tõlkimisel jälgitavuse huvides lahku. Siin aga aeglustan põimlausetega meelega lugemistempot, et lugeja jõuaks ema Juliana sõnu tähele panna, seedida. Mõnel juhul on vastupidi – jätan lahku laused, mille sõnastaksin tavaliselt üheks lauseks, sest ilmselt vajavad need pausi, et eriliselt mõjule pääseda. Üksiktsitaatide tõlkimine tervikteksti asemel raskendab tooni tabamist, sest tõlkes ei jõua tekkida sujuv rütm ega läbiv sisemine loogika, mis on kohal autoritekstis. Siiski, kuna lähtetekst võib tänasele lugejale olla raskestiloetav, lihtsustab süntaksi matkimine loodetavasti paralleelteksti ja tõlke kõrvutamist.

Kolmandaks ei toimeta ma piiblikeele eeskujul tõlkest välja nn signaalfraase, nagu

⁹ Sillaots 2013: 62–63

¹⁰ Rummo 1997:13

¹¹ Barratt 2016:19

Jumala ülimumsuurtäht või lausealguse *ja*. Otsin tasakaalu 14. sajandi ja 21. sajandi keele vahel, et see edastaks ühtaegu selget sõnumit ja kõlaks seejuures Julianalikult, kes kord imestuse, kord terase huvi ja viimaks leplikult tänuga vaatleb, mis temaga toimub.

Kirjanduse ülevaade

Erinevalt Eestist on läänes ema Juliana kirjutis saavutanud tohutu populaarsuse, ning seda uuritakse tippülikoolide teoloogia-, ja keskaja kirjanduse õppetoolides. Materjali küllus on pimestav, mistõttu lähtusin kättesaadavusest ja teadusringkonna retseptioonist.

Valisin uurimuse teostamiseks kaks autoriteetset „Jumalike ilmutuste“ kommenteeritud uustõlget, mille autorid on Cambridge'i ülikooli emeriitprofessor Barry Windeatt, kes on lisaks Norwichi Julianale põhjalikult uurinud näiteks Geoffrey Chaucerit; Calgary ülikooli keskaja kirjanduse professor Jacqueline Jenkins ja Harvardi ülikooli inglise kirjanduse professor Nicholas Watson. Tõlkekatkete lähtetekstina kasutan just Jenkins & Watsoni (2007) keskingliseelsete käsikirjade sünteesi, sest see on kõige originaalilähedasem ja annab edasi ajastu hõngu. Tekstisisesed tsitaadid põhinevad aga Barry Windeatti (2015) jutustavas stiilis uusingliseelisel tõlkel.

Kirjandus-, kiriku- ja ajalooõpikutena kasutan vastavalt Durhami ülikooli emeriitprofessor Andrew Sandersi, Oxfordi teoloogiaharidusega roomakatoliku preestri Norman Tanneri ja Manchesteri ülikooli emeriitprofessori Stephen H. Rigby koostatud kogumikke. Monograafiad ja teadusartiklid leidsin teadusandmebaasidest Academia.edu, Ebook Central, JSTOR jt.

Ülevaade seni Eestis tehtud uurimusest

Oma diplomitöös „Norwich'i Julian – inimene ja müstik“ uurib Tiina Kliiman kristliku müstika olemust, autori elu- ja ajaloolist konteksti ning spiritualiteeti, nägemusi ja teoloogiat. Keskele kohale seab ta Norwichi Juliana küsimuse kannatustest ja patust ning võrdleb autori teoloogiat sisukalt teiste mõtlejatega, sh Augustinus, Aquino Thomas ja Ávila Teresa. Kliimani diplomitöö laiem eesmärk näib olevat leida teosele kui pastoraaltekstile koht tänase kristlase ja koguduse elus – lepitada eelarvamusi müstika suhtes ning juurutada teadmiste ja elamuste terviklikkust.

Uurimistöö probleemid

Hiliskeskajal olid ühiskond ja kirik nii läbi põimunud, et raske on eristada ajalooaspekti,

mis poleks ühtlasi kirikulugu; ühiskonnaaspekti, mis poleks seotud kirikukalendriga; või kirjandusteost, kus ei „tehtaks teoloogiat“. Seepärast on põimunud kontekstide selge piiritlemine keeruline ja tinglik.

Teine probleem võib seisneda selles, et uurimus ütleb vähe teksti sisu ja tähenduse kohta. Ma ei püstita eesmärgiks teose ajaloolis-kriitilist, uusingliseelsete tõlgete teksti- ja vormikriitilist ega ilmutuse fenomenoloogilist analüüsi, sest selleks on bakalaureusetöö formaat liiga napp. Seega piirdun siin ainult konteksti tõlgendamisega ning loodan, et see sobib sissejuhatuseks järgmistele, mahukamatele uurimustele.

Lõputöö struktuur

Lõputöö jaguneb laias laastus kolme ossa: teose kontekst, autori kontekst ja keskingliseelsed tekstinäited koos paralleeltõlkega. Esimeses peatükis tutvustan teose sisu, käsikirjade tekstilugu ning varajast ja kaasaegset retseptiooni. Teine peatükk hõlmab arutelu Norwichi Julianast kui ajaloolisest isikust, naisest, anahoreedist ja teoloogist. Kolmandas peatükis tõlgendan andmeid tekstiloolisel ja eluloolisel horisondil ning esitan uurimistulemuste kokkuvõtte. Esimene lisa sisaldab tekstinäidete paralleeltõlkeid ja lisad 2–4 illustreerivad säilinud käsikirju.

1. Teose kontekst

1373. aasta 8. mail sai Norwichi linnakeses Inglismaal ühele 30-aastasele jumalakartlikule naisterahvale¹ kahe öö jooksul osaks 16 jumalikku ilmutust (vt näide 1 ja 2, lk 41). Ilmutuskogemusest kirjutab ta teadaolevalt esimese naisena ingliskeelse raamatu: vahetult pärast nägemusi nn lühikese tekstiversiooni (edaspidi LT) ja ligi 20 aastat hiljem teoloogiliselt settinud pika versiooni (edaspidi PT).²

Hermeneutilise meetodi rakendamisel võtan motoks Randar Tasmuthi sõnastatud põhimõtte – „Teksti mõista püüdev aus lugeja suunab oma huvi kirjutaja mõttekonstruktsioonidele ja tema teoloogilisele identiteedile. Seepärast on siiski eksegeetilise ja hermeneutilise töö esimeseks lähtekohaks tekst ja selle kirjutamissituatsioon“³ – ning kirjeldan teost esmalt tõlgenduseta. Seejärel uurin tekstilugu ja hiliskeskaegset kirjandusmaastikku.

1.1 „Jumalikud ilmutused“ nii nagu see on

Norwichi Juliana kirjutab nii LT-s kui ka PT-s samast ilmutusest, mis sai talle osaks 1373. a mais, ent kui lühikeses tekstis annab ta filmiliku reportaaži ilmutuskogemuse käigus läbielatud, siis pikas tekstis (mis valmis järgmise ligi 20 aasta jooksul) esitab ta pika sisekaemuse tulemuse – teoloogilise käsitluse müstiliste nägemuste tähendusest. Ilmutuskogemus ise on kolmetine: visuaalsed pildid, mõttes kuulud sõnad ja füüsilised aistingud. Julianat kantakse ühe stseeni juurest teise juurde, Kolgata mäest kuni ookeani põhjani, ning õpetatakse asjade olemusest kahekõnes Kristusega.

Teose raamjutustus on selline, et palvevastusena tabab 30-aastast Julianat ränk haigus (vt näide 4, lk 42) ning kaaskondsed, arvates, et ta on suremas, kutsuvad preestri talitama viimse võidmise sakramenti. Preester tõstab surija näo ette risti (vt näide 7 lk 44) ja Juliana pilgu ees hakkab see ühtäkki elama. Esimeses, teises ja kaheksandas ilmutustes

¹ Kathryn Kerby-Faulton märgib oma artiklis, et see on osa ümberkirjutaja annotatsioonist; Juliana poleks end ise ilmaski „jumalakartlikuks naiseks“ nimetanud, sest keskajal levinud kirjandustava ehk *topos* nõudis autorilt vaoshoitust. (2014:581, allmärkus 28)

² Jenkis & Watson 2007:1

³ Tasmuth 2023: lõik 18

kirjeldab ta armutu täpsusega, kuidas Kristuse okaskrooni alt tilgub, immitseb ja niriseb veri, ning milliseid füüsilisi kannatusi ja kehalisi muutusi talub Kristus ristil. Seejärel kujutab ta lähivõtet Kristuse näost, mis ristil erineval viisil kuivetub (vt näide 8 lk 44). Kolmandas ilmutuses näitab Jumal kogu loodut ühes punktis (vt näide 9 lk 45) ja noort hirmunud Neitsi Maarjat. Neljandas ilmutuses võtab Kristuse piitsahaavadest voolav veri teise mõõtme, kus see immitseb läbi maa ja põrgu, et inimkonna patud ära pesta, ning tõuseb siis taevasse. Viiendas ilmutuses toimub Saatana alistamine ristil. Kuuendas ilmutuses avaldab Kristus Julianale tänu tema noorpõlve kannatuse eest. Seitsmes ilmutus pole visuaalne, vaid koosneb kiiresti vahelduvatest aistingutest, kus Juliana kogeb kord ülevust, kord ahastust, andmata sellele kummaski tekstiversioonis tõlgendust. Üheksandas ilmutuses kinnitab Kristus, et kui ta oleks saanud inimkonna eest kannatada rohkem, oleks ta kannatanud rohkem.

Kümnendas ilmutuses „suunitakse välja“ Kristuse küljehaava lähivõttest, mil too seda silmitseb. Üheteistkümnendas ilmutuses näitab Kristus Julianale oma ema, kes on nüüd auhiilguses. Kaheteistkümnendas ilmutuses kuuleb Juliana Kristuse proosaluulelist enesekirjeldust. Kolmeteistkümnendes ilmutus sisaldab sisekaemuslikku nägemust patust (vt näide 10 lk 45). Neljateistkümnendes ilmutus on samuti sisekaemuslik ja arutleb palve üle.⁴ Viieteistkümnendas ilmutuses näidatakse Julianale, kuidas surnu kehast tõuseb hing lapse kujul taevasse. Ja viimases, kuueteistkümnendas ilmutuses öeldakse Julianale, et tema nägemused on ehtsad, ning Kristus tõuseb Juliana palge ees inimhinge troonile.

Refleksiooni tulemusel⁵ jõuab Juliana järeldusele, et patulunastuse aktis ilmutas Kristus end inimkonna emana, sest Tema läbi toimub inimkonna taassünd uude ellu. Autor näeb, et patt on siin maailmas vajalik, kuna sunnib inimesi end kokku võtma ja lunastuse rõõm kaalub hädad üles – alistatud katsumused toovad hingele taevast au. Hoolimata inimese patusest jääb hing olemuselt heaks ning kehalisuski pole midagi sellist, mille pärast end süüdi tunda või piitsutada. Oma piiritus armastuses on Jumal alati soovinud, et tema üllaim looming – inimkond – saaks lunastatud, ning nagu kõlab „Jumalike ilmutuste“ juhtmõte, siis „kõik tuleb heaks ja kogu asjade seis tuleb heaks“^{6,7}

⁴ Pikas versioonis sünnib 13. ja 14. ilmutuse analüüsi tulemusel mõistujutt isandast ja teenrist (vt lk 28) ning arutluskäik, et Kristus on inimkonna ema.

⁵ „Kui ilmutusest oli möödunud kolm kuud vähem kui kaksikümmend aastat“ ehk veebruaris 1393. a (Windeatti PT tõlke põhjal, 2015:108)

⁶ Windeatt 2015:ix

⁷ Teksti loetavust iseloomustab prof Barry Windeatt nii: „Juliana teose stiil on silmapaistvalt vaoshoitud

1.2 Tekstiversioonid

Ema Juliana kirjutas oma 16 ilmutusest kahes versioonis: väga tihedas kirjas esitatuna (nt Windeatti väljaandes) mahub LT 30 leheküljele ning PT on neli korda pikem. Kuna kummagi originaalkäsikirja pole leitud, oleks naiivne arvata, et säilinud käsikirjad pole kas Juliana enda juhtnööride järgi või ümberkirjutajate ideoloogilistel kaalutlustel redigeeritud. Ajastule tüüpiliselt pole autor kumbagi pealkirjastanud – eessõna, alapealkirjad, vahe- ja lõpumärkused on lisanud hilisemad ümberkirjutajad –, kuid avalõikude põhjal võib lühikest teksti pealkirjastada „Nägemus, (mis ilmutati ühele jumalakartlikule naisterahvale)“ ja PT-d „Armastuse ilmutus, (mille tegi kuueteistkümnes episoodis nähtavaks meie piiritu õnnistegija Jeesus Kristus)“.⁸ Et pealkirjad on tinglikud, kasutan selles lõputöös suupärast koondnimetust „Jumalikud ilmutused“.

Lühikesest tekstist on säilinud üks käsikiri (Briti raamatukogu käsikiri kohaviitega Add 37790), kuigi Barry Windeatt mainib oma uusingliskeelse tõlke eessõnas⁹, et tõenäoliselt kirjutas keegi nunn selle ümber mitu aastakümnet pärast ema Juliana arvatavat surma-aastat. Pikk tekst on säilinud kolmes tervikkoopias: nn Prantsuse käsikiri P (Prantsusmaa rahvusraamatukogu käsikiri kohaviitega MS *Fonds Anglais* 40) ja Briti rahvusraamatukogu käsikirjad S1 (Sloane MS 2499) ja S2 (Sloane MS 3705). Windeatt lisab, et tekstitunnistajana on LT käsikiri kõige väärtuslikum, sest on tehtud kõige lähemal ema Juliana eluajale ning on erinevalt PT ümberkirjutustest keeleliselt moderniseerimata.

10

1.3 Kirjandus- ja keelemaastik

Kui William Vallutaja (u 1028–1087)¹¹ suri, jättis ta maha kolmkeelse riigi: ülikonnale prantsuse keele, vaimulikele ladina keele ning lihtrahvale inglise keele. Veel kolmsada aastat ei rääkinud ükski Inglismaa kuningas inglise keelt, ning alles 14. sajandi

ja elegantne – retoorilise ülesehitusega, teoloogiliselt täpne ja selgelt isikupärase väljenduslaadiga. Teoses on ainulaadset retoorilist haritust, mis annab mõista sügavast lugemusest, kuid mõjub oma energia ja voolavusega nagu suuline tekst. (*Ibid.*:xvi)

⁸ Jenkins & Watson 2007:1

⁹ Windeatt 2015:2

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *William Vallutaja* 2022: lõik 1; 10

keskpaigast lubati seda kasutada dokumentides, nagu testamendid ja lepingud.¹²

Oxfordi ülikooli kirjandusprofessor Vincent Gillespie kommenteerib¹³, et Norwichi Juliana „Jumalikud ilmutused“ on „üks esimesi suuri Inglise proosa šedöövreid ja üks esimesi ingliskeelse naiskirjanduse tippteoseid“. Tolleaegses keelevariandis keskinglise keeles kirjutasi ema Juliana kaasaegsetest näiteks Inglise kirjanduse isa, poeet Geoffrey Chaucer (u 1340–1400), kelle tuntuim teos on „Canterbury lood“¹⁴, ning allegoorilise poemi „Nägemus künnimees Peetrist“ oletatav autor William Langland (u 1332–1400)¹⁵. 15. sajandi kuulsamatest autoritest tuleb mainida Sir Thomas Maloryt (u 1400–1470)¹⁶, kelle „Kuningas Arthuri lood“ panid aluse Arthuri legendidele. Viimast peetakse Inglismaa esimeseks romaaniks ja tähtsaimaks teoseks Chauceri ja Shakespeare'i vahel. Kui Gillespielt küsiti, kuhu ema Juliana tekst nende autorite seas paigutub, siis tema hinnangul polnud „Jumalikele ilmutustele“ omas ajas tegelikult kirjandusliku ilu poolest võrdset¹⁷.

Keskaegse Inglismaa religioonist läbi põimunud kultuuris austati nunnaordudesse ja ka rangelt erakluse tõmbunud ja palvele pühendunud naisi, ning neile mõeldes avaldati juba varakult rahvakeelset kirjandust. Näiteks 13. sajandist pärineb viiest teosest koosnev nn Katherine'i tekstirühm¹⁸, mis sisaldab naispühakute elulugusid; allegoorilist kirjutist „Hingede varjupaik“ (*Sawles Warde*); ja epistlit „Püha neitsipõlv“ (*Hali Meidhad*). Üks olulisemaid kirjalikke eeskujusid oli eraknunnadele ka „Anahoreetide juhend“ (*Ancrene Wisse*)¹⁹.

Norwichi Juliana kirjanduslike eeskujude hulka kuulusid tõenäoliselt ka Johannes de Calibuse „Meditatsioonid Kristuse elust“ (*Meditationes Vitae Christi*), Clairvaux' Bernardi „Jumala armastusest“ (*De diligendo Deo*), Bonaventura „Elupuu“ (*Lignum vitae*), aga ka Richard Rolle'i epistlid (*Ego Dormio*) ja „Käsk“ (*The Commandment*), Walter Hiltoni „Täiuslikkuse redel“ (*Scala Perfectionis*) tundmatu autori „Teadmatuse pilv“ (*The Cloude of Unknowyng*), püha Brigitta teosed jt.²⁰

¹² Sanders 2000:29

¹³ Lomas 2016

¹⁴ Chaucer, Geoffrey 2006

¹⁵ Langland, William 2006

¹⁶ Thomas Malory 2022: lõik 1

¹⁷ Lomas 2016

¹⁸ Katherine Group 2021

¹⁹ Vt Anahoreetus, lk 23

²⁰ Dysdale 2018; Sanders 2000:78

1.4 Ilmumislugu ja varajane retseptioon

Sellal kui ema Juliana oma raamatu kirjutas, ei olnud veel trükimasinat leiutatud – kulus ligi pool sajandit, enne kui Johannes Gutenberg trükkis esimese tiraaži Gutenbergi piiblit.²¹ Niisiis kopeeriti käsikirju koos varasema ümberkirjutaja apsude, lisanduste, ümberkirjutuste ja väljajäätudega käsitsi. Näiteks 16. sajandi Pariisi käsikirja lõppu on ümberkirjutaja oma käega lisanud ladinakeelse lõppsõna: „Siin lõpeb raamat ilmutusest Norwichi anahoreet Julianale, olgu Jumal tema hingele armuline“²². Käsikirja S1 lõppu on aga teine ümberkirjutaja lisanud manitsuse, et teos satuks ainult nende kätte, „kes on valmis end allutama Püha Kiriku usule ja kuuletuma voorusliku eluviisiga, küpses vanuses ja kõrgelt haritud meeste autoriteedile ja õpetusele, sest käesolev ilmutus on teoloogiliselt ja õpetatuselt väga sügav ega sobi seetõttu neile, kes kalduvad patu ja kuradi poole. Ja vaadake, et te ei vali mõnd meelepärast lõiku ega jäta teist tähelepanuta, sest nii tegutsevad ketserid (...)“²³.

Samuti vaheldus keelevariant, millesse teos kopeeriti. Jenkins & Watson jätkavad²⁴: „Veel olulisem on see, et autoriteksti ei esitatud mitte alguses Ida-Anglia dialektis, vaid Ida-Midlandi dialektis, mis oli juba 1420ndateks saanud laiemale lugejaskonnale mõeldud kopeerimiskeeleks“. Tõsiasi, et Pariisi 15. sajandi keskpaigast pärit käsikiri²⁵ sisaldab ümberkirjutaja sissejuhatust (vt näide 1 lk 41), on see nähtavasti kopeeritud ema Juliana kaasaegse ümberkirjutuse pealt, seega autorile ajaliselt lähim tekstitunnistaja. Lisaks annab see mõista, et 1) autoritekst oli mõeldud laiale lugejaskonnale ning et 2) see oli jõudnud mandrile²⁶.

Alguses levitati Juliana sõnumit armastavast Jumalast tõenäoliselt käest kätte – preestrite, munkade, nunnade, teiste anahoreetide ja lihtinimeste seas. Juliana ise pühendab teksti neile, keda nimetab Kristuse armastajateks (vt näide 1, lk 41) ja kaaskristlasteks (vt näide 3, lk 42). Pikast tekstist on aga autor välja toimetanud viite

²¹ *Johannes Gutenberg 2023*: lõik 1–2

²² „Explicit liber revelationum Juliane anacorage Norwiche, cuius anime propicietur Deus“ (Jenkins & Watson 2007:10)

²³ Windeatt 2015:165

²⁴ Jenkins & Watson 2007:11

²⁵ Dateeritud u 1450. aastasse (nt Windeatt 2015:171, märkus 3)

²⁶ Käsikirjade saatusest annavad hea ülevaate BBC dokumentaalfilm „In Search for the Lost Manuscript“ (Lomas 2016), ajakirjanik Sheila Upjohni video „Julian of Norwich and Her Secret Scribes“ (2017) ja raamat „In Search of Julian of Norwich“ (1989).

munkadele ja nunnadele (*contemplatives*), kellele LT oli mõeldud.²⁷

Tõsiasi, et „Jumalikest ilmutustest“ on tänu kopeerijate pingutustele säilinud kolm tervikkäsikirja, kinnitab teose soodsat varajast retseptiooni, sest kartusiaanid jt ordu valisid kopeerimiseks väga vähe keskingliskeelseid religioosseid kirjutisi (nt Walter Hiltoni „Täiuslikkuse redel“)²⁸. Samas ei leviatud ega reklaamitud seda sarnase innuga nagu mandri pühanaiste Siena Katariina või Rootsi Brigitta kirjutisi, ning Juliana teosele ei viita ka ükski keskaegne teoloog²⁹. Uurijad on väitnud, et kui poleks olnud inglise benediktlasest munga Serenus de Cressy (1605–1674) 17. sajandi trükiversiooni (vt lisa 3), poleks „Jumalikud ilmutused“ pruukinud meieni jõudagi³⁰, sest 16. sajandiga algas reformatsioon ühes juurdekuuluva pildirüüste ning kirikuvarade riigistamisega³¹.

Kui kuningas Henry VIII (1491–1547) aastatel 1536–1541 kloostrid likvideeris³², „tegi ta ühtlasi lõpu keerulisele majandus-, jumalateenistuse ja haridussüsteemile, mis oli viimased 500 aastat peaaegu muutumatult kuulunud inglaste ellu“.³³ Uurijad on arvanud, et mandrile sattus käsikiri kellegagi ümberkirjutajatest³⁴ või sattus see kaasa nende munkade-nunnadega, kes pagesid pärast Inglismaa kloostrite likvideerimist tagasi emakogudustesse mujal Euroopas³⁵. Igatahes oli „Ilmutuse“ tervikteksti koopia 1660. aastateks jõudnud Prantsuse rahvusraamatukokku. Jenkins & Watson arutlevad, et nii Prantsuse kui ka Sloane'i käsikirja võisid kopeerida inglise benediktlased Cambrai ja Pariisi eksiilkonventidest³⁶, ning et just neilt pärines käsikiri, mille Cressy lasi 1670. aastal trükkida.

Järelikult jõudis ema Juliana teos trükki pea 300 aastat pärast kirjutamist, aga et see uuesti juhtuks, pidi mööduma veel 200 aastat, millest võib järeldada, et esimene trükiversioon ei osutunud kuigi menukaks. Tuntud arst ja teadlane Sir Hans Sloane (1660–1753) oli laiahaardeline kollektsoonäär. Kui ta suri ja oma 71 000 esemega kogu

²⁷ „Iga mees ja naine, kes ihkab elada mõtluses (...).“ Windeatt 2015:8

²⁸ Jenkins & Watson 2007:10

²⁹ *Ibid.*:12

³⁰ Nt Mark 2019: lõik 23

³¹ Juba Juliana eluajal muutus ilmikute spekulatiivse kirjanduse kirjutamine ja levitamine keeruliseks ning 16. saj reformatsiooni ja vastureformatsiooni rahunud raskendasid olukorda veelgi. Keskaja teoste säilimisprotsent on nii madal, et kindel ei saa olla, kuid käsikirjadest jääb mulje, et Juliana ilmutuste raamat ei saavutanud nii suurt ega laia lugejaskonda, kui ta oleks soovinud. (Jenkins & Watson 2007: 13)

³² *Dissolution of the monasteries* 2023: lõik 1

³³ Upjohn 1989:3

³⁴ Lomas 2016

³⁵ Upjohn 1989:4–6

³⁶ Jenkins & Watson 2007:13; vt ka *Revelations of Divine Love* 2023: lõik 16–20

Briti rahvale pärandas, sai sellest nurgakivi Briti muuseumi, rahvusraamatukogu ja loodusloo muuseumi rajamiseks.³⁷ Pärandus sisaldas ka kaht Norwichi Juliana käsikirja: esimese tõi 1877. aastal päevavalgele pastor Henry Collins ning 1901. aastal Šoti tõlkija ja toimetaja Grace Warrack (1855–1932) (vt lisa 4), kelle kommenteeritud tõlget tabas selline lugejamenüü, et tema eluajal anti välja 9 redigeeritud kordustrukki³⁸. „Pärast Warracki tõlke avaldamist kogus Norwichi Juliana nimi kiiresti tuntuks ning on saanud paljude loengute ja kirjutiste teemaks. Raamatust on ilmunud arvukalt tõlkeid nii uusinglise keelde kui ka võõrkeeltesse, sh soome, katalaani ja uusheebrea keelde“³⁹.

1.5 XX–XXI sajandi retseptioon

Norwichi Juliana „Jumalike ilmutuste“ plahvatuslik populaarsus ingliskeelses maailmas on ühest küljest Grace Warracki uusinglisekeelse tõlke ja feministliku liikumise teene, teisalt aga sai teos tuntuks tänu sellele, et Juliana vahendatud juhtmõtet „Kõik tuleb heaks ... ja kogu asjade seis tuleb heaks“ (vt näide 11, lk 46), mainis oma 1942. a raamatu „Neli kvartetti“ luuletuses „Little Gidding“ T. S. Eliot. Teadaolevalt olid „Jumalike ilmutusi“ lugenud näiteks Florence Nightengale, kirjanikud W. B. Yeats, Iris Murdoch jt.⁴⁰

Windeatt leiab, et nimelt tänu sellele, et teos on adresseeritud lihtsale ristiinimesele, annab kannatusele mõtte ning vabastab inimese enese süüdistamisest, on Norwichi Julianat ja tema teksti ülimalt hõlbus rakendada ühiskondlike ettevõtmiste (nagu naisliikumise) vankri ette, või leida sellest tuge tänases stressirohkes elus⁴¹. Näiteks on ilmunud käsitlusi „Jumalike ilmutuste“ tähendusest Covidi isolatsioonis või tänases kapseldunud ühiskonnas⁴². Kuna ema Juliana sihiteadlikult kedagi ei manitse, on „Jumalike ilmutusi“ kasutatud oikumeenilise sillaehitajana erinevates kristlikes konfessioonides, et algatada teoloogilist diskussiooni ühisosade leidmiseks. Lisaks on teose abil otsitud puutepunkte ida- ja läänekiriku mõtteloo vahel⁴³.

³⁷ Hans Sloane 2023: lõik 1

³⁸ *Revelations of Divine Love* 2023: lõik 38

³⁹ *Ibid.*: käsikirjade ja väljaannete kaart

⁴⁰ Windeatt 2015:xlvi

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Vt nt Wojciechowski, Jennie Hornyak. 2022. The Modern Anchoress. – *Word & World*, Vol. 42, No. 2, 181–189.

⁴³ Windeatt 2015:xlvi

2. Autori kontekst

2.1 Nimekujust

Usukontekstis on eesti keeles tavaks nimede nn kanooniline mugandamine¹, nii et näiteks saksa *Johanniskirche* on meil Jaani kirik ja *St Julian's* püha Julianuse kirik. Inglismaal Norfolkis krahvkonnas Norwichi linnas asuv 11./12. sajandil rajatud kirik on pühendatud tõenäoliselt 4. sajandil pKr tegutsenud roomakatoliku pühakule Julianus Võõrustajale². Kirikaia nurka ehitatud nunnakongis elaski Norwichi Juliana (1342–1417?)³ – naisanahoreet ehk „eraklusse tõmbunud askeet, kes on andnud kasinus-, karskus- ja vaesustöötuse“⁴. Kuigi uurijad on näidanud, et keskaegsel Inglismaal oli Julian kasutusel ka naisenimena, vahetas autor tõenäoliselt eraklusse tõmbumisel pärisnime kiriku kaitsepühaku nime vastu⁵. Kuna tegemist oli naisega, mugandan Julianuse Julianaks ning mõne tekstiväljaande eeskujul kasutan ka austavat nimetust ema Juliana (vt lisa 3).

2.2 Juliana kui ajalooline isik

Kuna me ei tea autori sünninime, pole tema suguvõsa kohta võimalik leida kirjalikke andmeid ei kirikuraamatust ega arhiividokumentidest; samuti pole teada tema surmakuupäev ega matmispaik. Dateerimist hõlbustab siiski ümberkirjutaja, kes lisaks alapealkirjadele on tekstile lisanud eessõna (vt näide 1, lk 41). Vähesedki LT vihjed oma isikule on autor PT-st välja toimetanud ja me peame leppima autori põhjendusega, miks ta enda kohta nii vähe avaldab (vt näide 3, lk 42).

Uurijad ei ole jõudnud üksmeelele, kuidas võis Norwichi Juliana elada oma elu esimesed kümnendid – oli ta nunn või pere katkule kaotanud lesk –, kuid dialekti, väljenduslaadi ja vaimuliku pühendumise põhjal (milleks pidi lihtinimesel jõudeaega olema), on arvatud, et ta võis olla kaupmehe tütar ja pärineda jõukast Norwichi perest⁶. Teisi preliikmeid Juliana ei maini, kuid sealsamas surivoodi jalutsis seisab tema ema (vt

¹ *Võõrkeelsed isikunimed* 2021: lõik 3

² *St Julian's Church, Norwich* 2023: lõik 2

³ *Mark* 2019: lõik 1

⁴ *Kulmar* 2017

⁵ *Nt Windeatt* 2015:xv

⁶ *Jenkins & Watson* 207:5

näide 6, lk 43), nii et on vähetõenäoline, et ta oleks 1373. a mais juba eraknunn olnud.

Selles, et tegemist oli ajaloolise isikuga, siiski kahtlust ei ole, sest ema Julianat mainib üks tema kaasaegsetest – Margery Kempe (u 1373–1438) – kristlik müstik, palverändur ja esimese (dikteeritud) ingliskeelse autobiograafia autor. Margery Kempe kirjutab kohtumisest ema Julianaga umbes 1413. aastal, kui küsis nõu omaenda müstiliste nägemuste kohta, mille eest teda sageli kahtluse alla seati⁷, ning kommenteerib: „Imeliselt püha oli vestlus nende paljude koosveedetud päevade jooksul, kui anahoreet [ema Juliana] ja see olevus [nii nimetas end Kempe] arutlesid meie Issanda Jeesus Kristuse üle“⁸. Vestlustest Julianaga sai ta muuseas aimu eraknunna elust⁹. Huvitav on seegi, et kuigi Kempe loetleb oma autobiograafias kõiki vaimulikke teoseid, millest ta kuulnud on, ei maini ta ema Juliana oma kordagi¹⁰.

Teise tunnistusena Juliana isiku kohta jättis neli heasoovijat tema ülalpidamiseks päranduse¹¹. Seega on kaasaegsete kirjalikest tunnistustest teada, et ema Juliana elas vähemalt kõrge 73 aasta vanuseni, ent aastaga 1416 kirjalikud elumärgid lõppevad.

2.3 Heitlik elukeskkond

Norwich oli 14. sajandil oluline sadamalinn – sellal, kui Londonit laastas katk ning lõunapoolsed sadamad olid haavatavad 100-aastase sõja rünnakutele, sai ülesjõge jäävast ja suhteliselt kaitstud Norwichist riigi peamine kaubandus-, kultuuri-, ja hariduskeskus, millel säilisid tänu kangatööstusele tihedad kaubandussidemed Madalmaadega.¹²

Sajandi keskpaigas elas Inglismaal hinnanguliselt viis miljonit inimest. Kui vahemikus 1348–1375 pühkis lainetena linnadest üle must surm, kahanes rahvaarv 200 inimese võrra

⁷ Mark 2019: lõik 3

⁸ Windeatt 2015:169

⁹ „See oli enese-märterlus – üksildane elu, lahus kõigist selle maailma lohutustest, et vabana kõigist maistest ja aistitavatest eksitajatest võiks anahoreet palve ja meditatsiooni abil püüelda vaimse valgustuse poole.“ (*Ibid.*:xiii)

¹⁰ Mark 2019: lõik 7

¹¹ Varaseim kirjalik tunnistus ema Juliana anahoreediseisusest pärineb püha Miikaeli vaimuliku õppeasutuse rektori Roger Reedi 1393/4. a testamendist, millega ta jättis „anakoreet Julianale“ kaks šillingit. Oma 1404. a testamendiga jättis preester Thomas Edmund 12 penni „Norwichi püha Julianuse kiriku anahoreet Julianale“ ja 8 penni tema teenijatüdrukule Sarah’le. Norwichi kodanik John Plumpton jättis oma 1415. a testamendis 40 penni „püha Julianuse kirikus elavale anahoreedile“, 12 penni tema praegusele ja 12 penni tema endisele teenijatüdrukule Alice’ile. Ning oma 1416. a testamendiga pärandas Suffolki krahvinna Isabel „ühele Norwichi eremiit Julianale“ kakskümmend šillingit. (Windeatt 2015:xiv, allmärkus 12; Jenkins & Watson 2006:5)

¹² Lomas 2016

päevas ning Inglismaa kaotas vähemalt kolmandiku elanikkonnast. Lisaks kimbutasid 1315–1347. a maad ikaldus ja näljahäda ning sõjad Šotimaa, Prantsusmaa ja Iirimaaga, nii et 1377. aastaks oli alles jäänud u 2,75 miljonit inimest¹³. Näiteks 1370. aastal elas Londonis u 40 000 ja Norwichis u 6000 elanikku – poole vähem, kui 1300. aastal¹⁴.

Katku ja ikalduse tagajärjel vähenes järsult töökäte arv, kuid talupoegi, kellest osa oli endiselt sunnismaised, rõhuti kõrgete koormistega, et rahastada saja-aastast sõda Prantsusmaaga ja toita kasvavaid linnu. Kuigi pärast musta surma kallinesid kaubad ja tõusid palgad, rikastusid sellest pigem kohalikud suurmaaomanikud, mitte vaesemad klassid.¹⁵ 1381. aasta juunis sai talupoegadel sellest mõõt täis ning püüdluses lasta pärisorjus igaveseks kaotada, lõhuti muuhulgas kirikuvara, mõisteti omakohut ja marsiti hangudega Londonini välja, kuni ülestõus suruti veriselt maha ning feodaalike alt vabanemise katse esialgu nurjus.¹⁶

Inimeste jaoks, kes kogesid maiseid kannatusi, oli põrgu vägagi reaalne paik ning põrgumotiivid ümbritsesid neid igal sammul ka sakraalkunstis. Näiteks Norwichi katedraali ehib tahveldis talupoegade mahasurumise illustratsiooniga, mille lasi maalida peapiiskop Henry le Despenser (1341–1406). „Väljavaadet sattuda põrgusse, kus maised valud ja kannatused veelgi rängemal kujul terve igaviku kestaksid, katsuti kõigiti vältida“¹⁷. Ema Juliana suhet ümbritseva keskkonnaga on endine Canterbury peapiiskop dr Rowan Williams kommenteerinud nii: „(...) [Norwichi Juliana] on radikaalne mõtleja, sest ei pööra pilku ära tema ümber 14. sajandil lokanud kannatuselt nagu must surm, ketserite hukkamine jne, vaid vahendab Jumala kindlat soovitus: usalda mind, et sellel kõigel on lahendus“.¹⁸

2.4 Kirik kui elu lahutamatu osa

1300. aasta paiku oli läänekirik haripunktis: katoliku kirikusse kuulus hinnanguliselt 60 miljonit hinge¹⁹. Inglismaal oli katoliku kirik reformatsiooni eelõhtul üks mõjukamaid, jõukamaid ja populaarsemaid institutsioone ühiskonnas. Kirik mõjutas ja kujundas

¹³ Campbell 2009:9

¹⁴ Sanders 2000:49–50

¹⁵ Masson 2022: lõik 11–13

¹⁶ Dyer 2002: 271–272

¹⁷ Norwichi peapiiskop Graham James dokumentaalfilmis Lomas 2016

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Tanner 2011:85

kultuuri ja igapäevaelu sellisel määral, et elu oluks kirikuta kujuteldamatu²⁰.

Kristlaskonna võis jagada ilmikuteks, vaimulikeks ning munga- ja nunnaordude liikmeiks, kuid valdav oli siiski tavaliste ristiinimeste rahvausk. Paavst Innocentius IV (v. 1243–1254) andis ilmikutele soovitusel uskuda, et Jumal on olemas ja tasub neile, kes on vooruslikud. Peale põhiliste usutõdede ei pruugi neil juurde õppida, sest ilmikule piisab headest tegudest. Peamiste usutõdede hulka kuulusid seitse sakramenti, meieisapalve, usutunnistus ja maarjapalve, kuigi kas ilmikud neid ka teadsid, valdavalt ei kontrollitud.²¹

Suur enamik ilmikutest leidis hiliskeskajades kirikus rahuldava valiku usupraktikaid ja religioosseid eneseteostuse võimalusi, sh eestpalved ja missad kadunukeste eest; armulaua protsessioonid linnatännavail; ja palverännud pühapaikadesse.²² Näiteks eelmainitud müstik Margery Kempe käis pikkadel palverändudel nii Skandinaavias kui ka Jeruusalemmas ja Roomas²³ ja kirjeldab oma autobiograafias, kuidas tema hing Petlemma nähes hõiskas²⁴. Kuid kirikuisad nagu Thomas Aquinost (1225–1274) ja Augustinus Hippost (354–430) pooldasid ka puhkust ja meelelahutust, et vaevatud peale hõlpu anda²⁵: spordivõistluste, jahipidamise ja usufestivalide kõrval olid populaarsed ka piibliteemalised näidendid, mida korraldasid peamiselt gildid ja kloostrid²⁶.

2.5 Ketserluse oht

Palverändudest, nagu ka mõnestki teisest katoliku usupraktikast, ei pidanud aga lollardid²⁷ – eelprotestantlik usuliikumine, mille Inglise haru lähtus katoliku kirikut kritiseerinud teoloogi John Wycliffe'i (ka Wyclif; u 1328–1384) õpetustest. Ta kritiseeris teravalt preesterkonna luksuslikku elustiili, pühapilte, rikkuste kuhjamist kirikuhoonetesse, palverändudel käimist, pühakukultust ning transsubstantsiatsiooni ehk leiva ja veini teisenemist Kristuse ihuks ja vereks. Kirikuvastaste seisukohtade tõttu

²⁰ Lepine 2009:359

²¹ Tanner 2011:85–86

²² Groom 2009:381

²³ Sanders 2000:80

²⁴ Tanner 2011:99

²⁵ *Ibid.*: 104–105

²⁶ *Ibid.*:102–103

²⁷ Halvustav nimetus „lollard“ tuleb tõenäoliselt hollandi keelest ja tähendab (palvete) pomisejat (nt Groom 2009:389), kuid termini kasutuskontekst pole alati selge – inimene võidi võimuorganite või kogukonna poolt tembeldada lollardiks, ilma et ta end sellena määratleks. Matthew Groom lisab, et sel põhjusel ei sobi ajaloolastel ühe või teise indiviidi või rühma puhul seda silti automaatselt üle võtta. (*Ibid.*)

kuulutati lollardid 14. sajandil ketseriteks, anti kohtu alla ning need kui ka nende (arvatavad pooldajad) võidi ketseritena hukata. Näiteks 1428. ja 1431. aastal Norwichi piiskopkonnas peetud kohtuistungitel tunnistasid lollardid, et „põllul öeldud palve on sama hea, kui kirikus öeldud palve“²⁸.

Muuseas oli Wicliffe aga ka rahvakeelse piiblitõlke eestkõneleja²⁹. Nn Wycliffe'i piibli ehk ingliskeelse piiblitõlke ja teoloogilise kommentaari kallal töötasid 1380ndatel tegelikult teised Oxfordi teadlased, seega on ilmne, et aeg oli küps rahvakeelse teoloogia arenguks³⁰. Kuigi üldlevinud seisukoht on see, et Wycliffe'i piibel oli mõeldud harimata lihtrahvale (või ka peamiselt naistele), ning taotles pühakirja „vabastamist vaimulikkonna haardest isikliku usupraktika sfääri“, kõneleb tõlke ja eksegeesi tase pigem akadeemiliselt võimekast ingliskeelsest sihtgrupist ja tähistab olulist kultuurinihet omakeelse diskursuse poole³¹.

Lollardid propageerisid Wycliffe'i eeskujul ka rahvakeelse pühakirja levitamist. Piiblitõlge ilmus kahes versioonis ligi kümme aastat pärast Wycliffe'i surma, kuid 1407. a keelustas Canterbury peapiiskop Thomas Arundel mis tahes Wicliffe'i või lollardi sulest sündinud piiblitõlke lugemise, omamise ja levitamise ning uute tõlgete tegemise.³² Samas täpsustab Henry Ansgar Kelly oma monograafias, et praktikas ei keelustatud tõlkeid siiski täielikult kuni 16. saj alguseni, vaid nende kasutamiseks tuli küsida kohaliku piiskopi luba³³. Säilinud koopiate arvukuse põhjal on selge, et see piibel oli kuni 16. sajandi uue tõlke ilmumiseni laialt kasutusel, sealhulgas ortodokssete katoliiklaste seas³⁴.

Juliana eluajal valitses Norwichit peapiiskop Henry le Despenser ehk nn võitlev piiskop, sest surus 1381. a veriselt maha talupoegade ülestõusu Norfolkis ja juhtis 1383. a Flandria sõjaretke. Ta oli ka vankumatu lollardite tagakiusaja. Nimelt oli kuningas Henry IV oma 1401. a seadusega *De heretico comburendo* määranud ketserluse ja piibli omamise eest surmanuhtluse ning Despenser võttis käsku kuulda, „lubades

²⁸ Tanner 2011:143

²⁹ Groom 2009:388

³⁰ Catto 2016:11

³¹ Solopova 2016:3

³² Tanner 2011:152

³³ Kelly 2016:131

³⁴ Kuigi omakeelse piibli lugemisse suhtuti kahtlustavalt, polnud piibli omamine iseenesest karistatav, kuni see ei sisaldanud lollardite eessõnu ega ääremärkusi. (...) Lisaks ei ringelnud piiblitõlked sugugi ainult ülikute, ketserite või preestrite käes, vaid nende kommentaarid ja mõnikord koguni tervikkäsikirjad olid kihelkonnakiriku raamatukogude kaudu kättesaadavad kõigile ühiskonnagruppidele. Siin ei saanud takistuseks ka lugemisose puudumine, sest tõlkeid kasutati jutluste koostamisel. (Groom 2009:390)

hukata sellised kas tuleriidal põletamise või pea maharaiumise teel³⁵. Tanner lisab, et lollardite repressioonil tegid ilmalik ja vaimulik võim tõhusat koostööd, sest nägid neis ohtu nii kirikule kui ka riigile³⁶. Samas võidi kedagi „lollardiks“ või „ketseriks“ sildistada ilma, et see ilmutaks kirikuvastaseid seisukohti. Margery Kempe'i, kes oli 14 lapse ema ja tuntud oma äärmise vagaduse poolest, kahtlustati samuti tihtipeale ketserluses. Näiteks sõimas üks mees teda sõnadega „*fals strumpet, a fals Loller and a deceyver of the pepyl*“³⁷, ning ähvardas teda vangistada, kuid seda pigem umbusust tolle ekstsentrilise vagaduspraktika suhtes – nimelt puhkes Kempe tihtipeale ootamatutes kohtades valjult nutma ja kisendama, kui talle kangastusid Kristuse kannatused³⁸.

2.6 Naiste vaimulik eneseteostus

„Ideoloogiliselt ja praktiliselt olid naised hiliskeskaegsel Inglismaal mehest madalamad ning kaotasid abielludes oma hääle – näiteks kõneles mees nende eest kohtus ning omas kontrolli tema kaasavara, maa ja sissetuleku üle“³⁹. Samas kindlustas abielu naisele turvatunde ja stabiilse ühiskondliku positsiooni. Vallalistele ja leskede avaldati kaht tüüpi survet: kirik soovitas jääda tsölibaati, maaomanik aga uuesti abielluda⁴⁰. Uurijad on spekuleerinud, et Juliana võis käia traditsioonilist rada ja teismeeas abielluda, kuid oli ilmutuse ajaks abikaasa ja lapsed juba katkule kaotanud⁴¹.

Keskajal valdav neitsiideaal kätkes endas ka teatavat ohtu – patriarhaalses ühiskonnas tekitas meestes, sealhulgas kirikuisades ebakindlust, et naine oli vabastatud soost tulenevatest rollidest, ning omandas sellega justkui mehe staatuse ja hääleõiguse^{42, 43}. Seetõttu imetleti ühest küljest nunnade hingejõudu ja palveelu, aga neid peeti ka munkade meelerahu rikkujaks ja rivaaliks⁴⁴.

³⁵ Henry le Despenser 2022

³⁶ Tanner 2011:153

³⁷ „valeblik lita, valeblik lollard ja rahva eksitaja“ (Nelson 2004:214)

³⁸ *Ibid.*:219

³⁹ Bennett 2009:100

⁴⁰ *Ibid.*: 97

⁴¹ nt Lomas 2016

⁴² Grunert 2014:4

⁴³ Elisabeth Grunert viitab siin Aquino Thomase 1Kr kommentaarile (2012:600) seoses näilise vastuoluga peakatmise nõude ja pea paljaksajamise vahel: „Sellele on kaks vastust: esiteks tõsiasja pärast, et [nunnad] võtavad neitsi- või lesevandega omale Kristuse abikaasaks, ülendatakse nad meheausse, vabastatakse mehele allumise kohustusest ja liidetakse Kristuse endaga.”

⁴⁴ Bennett 2009:95–96

13. sajandil tekkis kõikjal Euroopas naiste vagadusliikumisi, nt ilmiknunnade ordud ja begiinikogukonnad, kuigi viimased peamiselt lähedalasuvates Madalmaades. Liikumise asutajaks peetakse Flandria ilmiknunna Maria d'Oigines'd (1177–1213), kelle eeskujul asusid naised elama väikeste rühmadena linnakorterites ja -majades, elatuma käsitööst, järgima loobumuslikku ja kasinat eluviisi ning tegelema mõtluse ja haigete abistamisega. Kuigi alguses avaldasid paavst Honorius III ja Gregorius IX begiinide liikumisele toetust ja 1264. a rajas kuningas Louis IX Pariisis neile isegi oma hoonekompleksi, sattusid begiinid armastuse müstikast kirjutamise eest 14. saj alguses põlu alla. Pariisis põletati ketserina tuleriidal Marguerite Porete (1250–1310), ning 1311. a mõisteti liikumine Viini kirikukogul hukka, misjärel begiini kogukond suuresti hääbus.⁴⁵

Flandria ja Reinimaaga tihedates sidemetes Norfolkis krahvkonnas leidis mitteametlikke begiinikogukondi, kuid üldiselt olid need Inglismaal haruldased⁴⁶, seega pöördusid naised traditsioonilisemate valikute poole, nagu erakluse tõmbumine või kloostrielu – seejuures sagedamini kui mehed. Eremitlus ahvatles naisi erinevatel põhjustel; näiteks on dokumenteeritud soov pääseda õnnetust abielust, abikaasa ees abielukohuste täitmisest või rasketest kodustest tingimustest. Samas ei tähendanud naise müürimine kihelkonnakiriku külge ehitatud nunnakongi, et tal üldse välismaailmaga sidet poleks olnud.⁴⁷

Munga- ja nunnaordudes järgiti ka hiliskeskajal kloostrielu juhiseid (*Regula Benedicti*), mille andis püha Benedictus juba 6. sajandil. Benediktlaste kõrvale kerkisid 12. sajandist alates ka tsistertslaste ja kartusiaanide; 13. sajandist frantsisklaste, dominiiklaste, augustiinide ja karmeliitide mungaordud⁴⁸. Usuline organiseerumine ühte või teise vennaskonda oli 1300. aastaks nii populaarne, et hinnanguliselt kandis mungarüüd 250 000 meest⁴⁹. Näiteks Norwichi 1- ruutmiilise territooriumi peale mahtus 22 tuttuut kloostrit ja konventi (ja linnamüüri taga oli neid veel) pluss katedraal ja ligi 50 kihelkonnakirikut, millest on tänaseks säilinud 32⁵⁰.

Naistel oli vähem vabadust abielu asemel nunnaks hakata – nende ordud ja liikmeskonnad olid tunduvalt väiksemad. Siiski tõusis mõnigi nende seast esile, näiteks

⁴⁵ Tanner 2011:125–127

⁴⁶ Mann 2013: lõik 3

⁴⁷ Groom 2009:385

⁴⁸ Tanner 2011:119–120

⁴⁹ *Ibid.*, lk 123

⁵⁰ Upjohn 1989:12

müstik ja teoloog Bingeni Hildegard (1098–1179), klarisside ordu asutaja Assisi Clara (1194–1253) ja begiinist müstik Magdeburgi Mechtild (u 1207–1282)⁵¹, kes olid eeskujuks ka Julianale (vt näide 5 lk 43). Uurijad on spekuläänud, et Juliana võis olla seotud Carrow' abikloostri linnamüürist lõunas (kuigi puuduvad kirjalikud andmed, et Juliana oleks nunn olnud): sealsed benediklastest nunnad võisid talle pakkuda alghariduse, hiljem varustada kirjapaberiga ning ka tema teost kopeerida. Vastutasuks tõstis anahoreet abikloostri mainet ja tõmbas ligi linnakodanike annetusi ja pärandusi.⁵²

2.6.1 Anahoreetus

Erakmunkade ja -nunnade elu reguleeris 13. sajandi alguses tundmatu autori kirjutatud ingliskeelne reeglistik „Anahoreetide juhend“ (*Ancrene Wisse*). Enne anahoreediks saamist läbisid nii mees- kui ka naiskandidaadid range läbikatsumise piiskopi või abti ees, et välja selgitada, kas nende ülalpidamiseks on vahendid olemas (perepoolne elatisraha), kas neil on maailmast eraldumiseks õiged kavatsused, ning kas nende maailmavaade on katoliku kirikuga kooskõlas. Erakluse tõmbumisel andis anahoreet vagadus- ja kasinusvande, laulis antifooni „see on mu viimne puhkepaik“ ning kuulutati sellele maailma surnuks, et ta võiks elada Jumalale.^{53,54}

Anahoreet eraldus maailmast, et olla vaba Jumala jaoks, kuid hiliskeskajal muutus anahoreetus pigem linna- kui külanähtuseks, ja erak võis end leida kogukonna keskmest – temast võis saada kohalik prominent. Sellest annavad tunnistust ka testamendiga jäetud pärandused ja austusavaldused. Vastu pakkus anahoreet kogukonnale vaimset tuge nõuannete ja eestpalvete näol, ning oli soovijatele ärakuulajaks. Selleks et mitte kalduda kõrvale oma palvetöölt, et tohtinud anahoreet aga õpetada, kirjavahetust pidada, ega üldse midagi omatahtsi kirjutada – selleks vajab ta pihhiisa luba.⁵⁵ Margery Kempe'i näitel oli

⁵¹ Tanner 2011:125

⁵² *Julian of Norwich* 2023b: lõik 6; 13–14

⁵³ Windeatt 2015:x

⁵⁴ Edaspidi elas anahoreet oma umbkaudu 3,2-ruutmeetrisest kongis, mille ainsaks ehteks krutsifiks, ning võis rotilõksu ja seltsilisena pidada kassi. Kongil oli siiski kolm avaust: kirikusse avanev aken, et ta võiks missast osa saada; tänavale avanev, kuid raske kardinaga kaetud aken, mille kaudu käisid kõigist ühiskonnaklassidest linnaelanikud temalt vaimset juhendust saamas; ning luuk, mille kaudu teenijatüdruk sai toitu tuua ja solgiämbrist tühendada. Niisiis sõltus tema hinges püsimine ja puhtuse hoidmine täielikult teiste armust. „Arcene Wisse“ soovib: „Köögiljasuppi söö südame rahuga ja harjuta end vähe jooma“. Kõik eined tuli süüa üksi. (*Ibid.*:xi)

⁵⁵ Windeatt 2015:xii–xiii

Julianal ilmselt luba inimesi nõustada.

„Jumal hoidku selle eest, et keegi peaks või nimetaks mind õpetajaks, sest ma olen kõigest naine – teadmatu, nõrk ja väeti,“ ütleb ema Juliana, „kuid kas seetõttu, et ma olen naine, ei tohiks ma teile rääkida Jumala headusest, kui nägin ilmutusest, et *Tema* seda soovib?“⁵⁶ Pikast tekstist seda tsitaati, ega ühtegi teist viidet Juliana naiseks olemisele enam ei leia, mis võib osutada Juliana positsiooni kindlustumisele PT kirjutamise ajaks.

Kuigi Juliana rõhutab tagasihoidlikult, et ta on lihtne harimata olevus (vt näide 2 lk 41), siis oli oma lugemuse pisendamine sellel ajastul levinud retoorikavõte, mis kõneles pigem kombekusest kui harimatusest^{57, 58}.

2.6.2 Afektiivne vagadus

Üheks usuvalu väljundiks oli eriti naistele keskajal müstiline palveelu ja nn afektiivne ehk tundevalgadus, mis puhkes läänekirikus õitsele 14.–15. sajandil⁵⁹. Meestest olid silmapaistvamad praktikud Saksa dominikaani munk Meister Eckhart (u 1260–1328), kelle „Jumaliku lohutuse raamatu“ (*Daz buoch der götlichen trøstunge*) on eestindanud Uku Masing, eelnimetatud Inglise müstikud Rolle, Calibus ja Hilton, ning hispaanlane Raymond Lull, kes lõi oma peateoses *Ars* matemaatilise süsteemi kolmainsuse mõistmiseks.

Sam Drysdale defineerib afektiivset vagadust kui 11.–15. sajandil peamiselt kloostrites levinud kultuurinähtust, mis tugineb suuresti Canterbury Anselmi lunastusteoloogiale, ning rõhutab Jeesuse inimlikku kannatust⁶⁰. Jenkins & Watson⁶¹ kommenteerivad, et hiliskeskajaliste usklike seas levis soov süveneda kogu oma olemusega Kristuse kannatuse üksikasjadesse ning seda stseen-stseeni haaval läbi elada, alates Tema vahi alla võtmisest kuni ristisurmani. Seejuures suunati usklikke, nii mehi kui ka naisi, kujustama Kristuse kannatust naistunnistajate – Jumalaema, Maarja Magdaleena ja teiste

⁵⁶ Tsiteeritud Windeatti tõlke põhjal 2015:10; minu esiletõst

⁵⁷ Jenkins & Watson 2007:10

⁵⁸ Tema stiilist on näha, et kuigi ta ei pruukinud ladina keelt vallata, oli ta tõeliselt haritud, taktitundeline ja väljendusrikas kirjanik. (Sanders 2000:79)

⁵⁹ „Eriliseks naiste pärusmaaks oli just nimelt müstika afektiivne, tundeline pool, mis rajas isikliku emotsionaalse suhte Jeesusega. Kuna neid peeti intellektuaalselt nõrgemaks ja kirglikumaks, olevat naised suutnud mõista paremini Jeesuse elu sügavalt inimlikke aspekte, nagu sünn, kannatus ja surm“. (Laanpere 2008:50)

⁶⁰ Drysdale 2018: lõik 2

⁶¹ Jenkins & Watson 2007:62

naisjüngrite – pilgu läbi, samas kui „meestegelased esindasid valdavalt julmust, ükskõiksust või stoilist vaashoitust“⁶².

Windeatt juhib aga tähelepanu tõsiasjale, et see, mida Juliana näeb, ja kuidas ta stseenide üle mõtiskleb, on äärmiselt selektiivne⁶³. Näiteks ei näidata talle Maarja ahastust Kolgata teel, mis on väga levinud afektiivse vagaduse motiive, ega kuule ta Kristust ristil kisendamas, miks Jumal Ta maha jättis (Mt 27:46).⁶⁴

Kuid need kannatusstseenid, mida on „Jumalikes ilmutustes“ siiski kirjeldatud, on väga üksikasjalikud. Mõjutused taoliseks praktikaks olid ühest küljest kirjanduslikud, aga ka visuaalsed, nagu väändunud poosis ja veritsevate haavade ja valust moondunud näoga Kristus krutsifiksil, altarimaalil ja muus kirikukunstis⁶⁵. Drysdale tõmbab siin paralleeli Euroopat laastanud katkuga – kui lihtinimese ihu kärbus, vaevles selle käes ka Lunastaja. (vt näide 8, lk 44) „Kui varem kujutati Kristust kangelasena, kes alistab Saatana, patu ja surma ning väljendab stoilist võidukust, siis alates 11. sajandist hakati kunstis keskenduma Jeesuse valule, haavadele ja kannatusele“.⁶⁶

Artiklis „Visionääride võim“ vaatleb Maris Laanpere ilmaliku naispühakluse ja naismüstikute fenomeni mandri-Euroopa kontekstis ning arutleb, et kõrg- ja hiliskeskaja vahetusel toimus naiste „esimene ärkamisaeg“, kuigi kirik osutas muutustele vastupanu. Ja mida rohkem naised esiplaanile tõusid, seda rohkem süvenes misogüünia⁶⁷ näiteks naiste alaväärsuse ja meestest sõltumise rõhutamise kaudu, viidates käputäiele piibli kirjakohtadele, antiikaja autoritele ja kirikuisadele, ning nimetades naisi ahneteks, seksihimulisteks ja ebausaldusväärseteks⁶⁸. Kultuuriideaal, nagu võib näha Chauceri „Canterbury lugude“ näitel, oli seega sõnakuulekas abielunaine, kellel on nutikust mehe otsuseid diskreetselt ja ise varju jäädes suunata⁶⁹.

Uurijad⁷⁰ on siiski ühel meelel, et naiste allasurumise küsimus on valdavalt konstruktsioon, aga tänasest perspektiivist ilmselt väga paeluv konstruktsioon. Oma ettekandes mainib Drysdale, et kuigi uurijad tahavad rõhutada, et naised olid hiliskeskajal

⁶² Drysdale 2018: lõik 2

⁶³ „Mitte ainult ei järgi tema ilmutus kannatuse kronoloogilist narratiivi, vaid enamik sündmusi on Juliana teosest välja jäetud.“ (Windeatt 2015:xvii)

⁶⁴ Windeatt 2015: xvii–xviii

⁶⁵ Vt dokumentaalfilmist Lomas 2016

⁶⁶ Drysdale 2018: lõik 1

⁶⁷ Laanpere 2008: 46–47

⁶⁸ Bennett 2009:95

⁶⁹ Bennett 2009:97

⁷⁰ Nt Bennett 2009, Drysdale 2018 ja Windeatt 2015

alla surutud, võis kohata ka edukat koostööd naiste ja meeste vahel ligimese teenimise nimel⁷¹. Seetõttu on Norwichi Juliana retseptioon ja uurimused kohati üle-soostatud – see tähendab, et neis on konstrueeritud klassikonflikt meeste ja naiste vahel, justkui olnuks naised meeste domineeritud kirikus võõrad. Samas võib ju asja näha ka nii, et Jumala ees olid mehed-naised võrdsed ning mõlemad leidsid kirikus oma koha. Ning samamoodi nagu reformatsiooni ajal lükati kalevi alla naismüstikute teoseid, koheldi ka meeste kirjutisi. Näiteks Calvin mõistis hukka arvatavalt ühe Saksa ordu preestri 14. saj kirjutatud *Theologia Germanica*, mille Martin Luther avastas ja 1518. a välja andis⁷².

Elisabeth Grunert lisab oma artiklis, et lõpuks lubas ju katoliku kirik nii Norwichi Julianal kui ka Margery Kempe'il rahva keeles kirjutada, vahendada isiklikku jumalakogemust ning oma hääl kuuldavaks teha⁷³. Kui naised juba müstikuks kuulutati, sai neile osaks peaaegu samaväärne võim kui autoriteetsetele kirikutegelastele ja abtissidele ning nende visioonid omasid kirikus kaalu – seda isegi ülikoolide ja skolastika kõrgajal⁷⁴. Tuleb aga mainida, et kui mandril valitses naismüstikute kuldaeg, siis Inglismaal näib Norwichi Juliana olevat esimene taoline näide pärast 200-aastast pausi⁷⁵.

2.7 Teoloogilised eeskujud

„Mil meesautorid jagasid mõtlusele pühendunud naistele vaimset nõu, ilmutas Norwichi Juliana omaenda ülimalt silmapaistvaid vaimse praktika vilju“⁷⁶. Oma „Jumalike ilmutuste“ tõlke eessõnas peab Barry Windeatt kiiduväärseks, et Juliana ei külva teksti üle ohtrate tsitaatidega, et kuidagi autoriteetsem välja paista, vaid on need tõepoolest läbi tunnetanud ja oskab neid oma sõnadega vahendada⁷⁷. Võimalik, et pühakirja teadmised omandas ta peajasjalikult suulises vormis – leksioonide ja jutluste kuulamise kaudu. Windeatt on kokku lugenud, et Juliana viitab 29 piibliraamatule, kuid mitte otse ega täpselt, vaid esitab näiteks Pauluse või Johannese sõnumist mõtte ja vaimu.⁷⁸

Ema Juliana kirjutis annab tunnistust tema intellektist ja vaimuliku kirjanduse

⁷¹ Drysdale 2019: lõik 2

⁷² *Ibid.*: lõik 3

⁷³ Grunert 2014: lõik 3

⁷⁴ Laanpere 2008:51

⁷⁵ *Julian of Norwich* 2023b: lõik 11

⁷⁶ Sanders 2000:79

⁷⁷ Windreath 2015:xvi

⁷⁸ *Ibid.*: 207–209

tundmisest, ent ta ei tsiteeri ühtegi konkreetset allikat ega viita loetud teoste otseselt, mis raskendab minul kui algajal teoloogiliste seoste märkamist. Kuna Terje Kliiman on oma diplomitöös Juliana võimalikest teoloogilistest eeskujudest juba väga põhjaliku ülevaate andnud⁷⁹, siis ei hakka ma tema tööd dubleerima, vaid toon näiteks ühe tekstilõigu, mis on tõenäoliselt inspireeritud Canterbury Anselmi teoloogiast.

Canterbury Anselm (1033–1109) oli Itaalia päritolu benediktlane ja Canterbury peapiiskop. Canterbury Anselmi seostatakse ontoloogilise jumalatõestuse ja tsitaadiga „usk, mis otsib mõistmist“ (*fides quaerens intellectum*) (Kl 2:3). „Oma teostes (nt *Cur Deus homo*) tungis ta ratsionaalsete arutluskäikudega sügavamale kristlikku doktriini kui ükski tema eelkäijatest Hippo Augustinusest peale“⁸⁰. Näiteks esitas ta küsimusi ja otsis mõistuspäraseid selgitusi kristluse kesksetele saladustele, nagu Jumala eksistents, kolmainsuse olemus ja inkarnatsiooni eesmärk, ning selgitas inimese mõistuspärase vajadust lepituse järel, mis on aga võimalik vaid läbi inimeseks saanud Jumala.⁸¹

Joan Nuth on tähelepanu juhtinud Canterbury Anselmi traktaadis „Miks sai Jumal inimeseks?“ (*Cur Deus Homo*) ning Norwichi Juliana PT-s sisalduvate mõistujuttude ühisjoontele⁸². Margaret Healy-Varley peab tõenäoliseks⁸³, et kokkulangevus on sihilik, mitte juhuslik, ning Juliana võis Anselmi võrdpilti olla kuulnud või lugenud tõlkes või ka Honorius Augustodunensise (surn. 1140) teoloogilise käsiraamatu „Selgitaja“ (*Elucidarium*) vahendusel, kus see on samuti ära toodud.

Anselm. Kujutage ette, et keegi annab oma orjale tüki tööd ja keelab sellel kukkuda kraavi, mille ta orjale ka sealsamas kätte näitab, sest too ei suudaks end sellest väljast rabelda. Ja kujutage ette, et see ori, kes põlgab oma isandat töökäsu ja hoiatuse eest, viskub talle kätte näidatud kraavi, ega saa kuidagi tööd tehtud. Mis te arvate – kas orja suutmatus vabandab tema tegemata töö välja?⁸⁴

Juliana. Ma nägin isandat ja teenrit, üks rahulikult troonil istumas, teine valmis teenima. Isand vaatab teenrit lahkelt pilgul ja palub tal minna mõnd ülesannet täitma.

⁷⁹ Kliiman 2007:40–61

⁸⁰ Tanner 2011:128

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Nuth 1992: 611

⁸³ Healy-Varley 2016:189

⁸⁴ Nuth 1992:611

Teener pistabki jooksu, tahtes isanda käsku täita, kuid kukub kraavi ja vigastab end sootuks. Seal ta siis soiub, suutmata end vähimalgi moel aidata. Ja ma nägin, et kõige suurem õnnetus tabas teenrit seeläbi, et ta ei näinud isanda nägu, et sellest lohutust leida. Uurisin teraselt, ega ma temal mõnd viga näe, või ega isand teda süüdistata. Ja tõtt-öelda polnud kumbagi näha, sest teenri kukkumise põhjustas vaid arm ja ind – sisimas oli ta ju hea. Isand aga ütleb: „Kas poleks mitte mõistlik maksta teenrile kahjutasu vaeva ja valu eest, mida ta pidi taluma? Ja veel – kas poleks mitte viisakas anda talle enamatki, kui siis, kui ta poleks kukkunud?“ Seepeale sigines sügavale mu hinge taipamine, et hoolimata omaenda hiilgusest soovis isand, et teenri kukkumine ja häda saaks temale hoopis auks ning tooks talle igavese õndsuse.⁸⁵

Juliana mõistulugu näib Anselmi omale vastavat ja seda edasi arendavat, kuigi mõlemad tegelevad inkarnatsiooni tähenduse ja lunastusteoloogiaga. Anselm näitab tõrksa teenri kujul, et langenud inimkond, kes ei suuda Jumala silmis pattu kinni maksta, ei või oma suutmatuset tõttu Jumalalt halastust eeldada. Juliana käsitluses on tegu aga lihtsa õnnetusega, mis pälvib alati Jumala emaliku kaastunde.

PT 51. peatükis⁸⁶ selgitab Juliana, kuidas isand ja teener kujutavad ühest küljest Jumalat ja Aadamat, ehk tervet inimkonda, ning teisest küljest Jumalat ja Kristust, kes on Pojana valmis Isa soovi täitma. Nagu langes Adam, langes ka Jumala Poeg, kuid kui Adam langes elust surma ja edasi põrgusse, siis langes Jumala Poeg neitsi üska. See neitsi oli Aadama tütar ja Poeg sündis temast inimeseks, et Aadama häbi nii taevas kui ka maa peal kustutada ning ta põrgust üles tõsta. Mõlemas olukorras on Jumalal huvi, et teenri õnnetus tuleks talle heaks. Kukkumine ehk patt on inimesele piisav karistus, sest lahutab teda Jumala armastava palge nägemisest. Jumal inimest aga ei süüdistata ega karista – patu valu on ainult inimese enda viljatu enesesüüdistamise ja enesevihakamise tagajärg –, kuid läbi patukogemuse pürgib inimene veelgi innukamalt lunastuse poole.

Seega võib väita, et Juliana laenas küll teiste teoloogide motiive, kuid jõudis kontemplatsiooni tulemusel iseseisva järelduseni. Nagu ta analüüsi eel mainib, kulus tal selle nägemuse mõistmiseks kolm kuud vähem kui kakskümmend aastat⁸⁷.

⁸⁵ Windeatt 2015:106–108

⁸⁶ Windeatti 2015. a väljaandes asub peatükk 51 lehekülgedel 106–115

⁸⁷ *Ibid.*:108

3. Järeldused

Esitan järgnevalt uurimistulemused tõlgendushorisontide kaupa.

3.1 Tekstiloo horisont

Kui lähtuda esmalt autori enda mõttekonstruktsioonidest ja teoloogilisest identiteedist, siis vahendab Juliana oma tekstiga vahetut ilmutuskogemust ja selle tähendust, nii nagu ta selle Jumalalt sai, nimelt et lõpmatult armastav Jumal on ette näinud, et maised raskused ja kannatused tulevad inimesele heaks. Pühendunud katoliiklasena peab Juliana õigeks roomakatoliku kiriku õpetust ja traditsiooni, nagu ka kirikuisade eeskuju, isegi kui üks või teine inimene võib kirikus eksida. Oma teose adresseerib Juliana kogu kristlaskonnale, sealhulgas lihtsale ristiinimesele, et see võiks tänutundes Jeesus Kristuse pääste eest mõtiskleda vahendatud armastuse ilmutuse üle ja võtta selle endale teejuhiks igavesse õndsusse.

Arvestades nüüd teose ajaloolise kontekstiga, paigutuvad „Jumalikud ilmutused“ hiliskeskajase naismüstika ja afektiivse vagaduse koolkonda, aga kaudselt ka begiinide vagadusliikumise konteksti. Norwichi Juliana eluajal võidi teksti lugeda kui pühanaise tunnistust jumalikust nägemusest, et Issandaga saab müstiliselt näost näkku kohtuda ning süvakontemplatsiooni ja afektiivse palve teel suhelda. Teise inglise naismüstiku ja esimese autobiograafia autori Margery Kempe'i näitel võib oletada, et „Jumalikke ilmutusi“ kopeeriti käsitsi ja levitati müstilise kirjanduse huviliste seas käest kätte. Paraku sattus Juliana kirjutama eelprotestantlikul ajajärgul, kui katoliku kirik oli kuulutanud sõja ketserlusele ja siseopositsioonile lollarditele, kes propageerisid toonaste kirikuvastaste seisukohtade kõrval ka rahvakeelset kirjandust, mille esimesi näiteid on ka Juliana kirjutis. On võimalik, et see pidurdas teksti laiemat levikut ning et seetõttu ei kajastu „Jumalikud ilmutused“ ka teiste hiliskeskajsete ja varauusaegsete teoloogide teostes.

Algallikad pole säilinud, nii et vanimgi tekstitunnistaja on muudetud – tõenäoliselt on ümberkirjutajad teinud parandusi, vigu ja väljajätte –, kuid lühikese ja pika teksti võrdlusel ilmnevad erinevused annavad põhjust spekuloida, et lühike tekst täitis justkui

kutsesobivustesti rolli anahoreediks saamisel. Juliana rõhutab ustavust katoliku kiriku õpetusele ja distantseerib end ambitsioonist naisena kirikus õpetada. Tõsiasi, et pikas versioonis enam taolisi lahtiütlosti pole, ning veelgi enam see, et tekstist on välja puhastatud enesekohased viited, osutab minu arvates Juliana veelgi alandlikumale suhtumisele endasse kui Jumala sõnumi vahendajasse, aga ka tema positsiooni kindlustumisele anahoreedina.

Miks Juliana piiblile õigesti ei viita? Ühest küljest võis olla, et tal polnudki füüsilist piiblit, vaid ainult lauluraamat, ning oma piibliteadmised sai ta kantslist. Teine võimalus on see, et ta ei tahtnud tekitada kahtlusi, nagu oleks tema valduses olnud probleemne rahvakeelne Wycliffe'i piibel. Arutelud selle üle, millisel määral oli ingliskeelne piiblitõlge keelatud või mitte, on jätkumas ja pigem selles suunas, et rahvakeelne piibel oli siiski 15. sajandil laialt kasutuses ka ortodokssetes ringkondades, rääkimata sellest, et piibli tõlkeprojekt toimus ülikooli katuse all. Arvestades seda, et anahoreediks saamise ühe eeldusena läbis Juliana tõenäoliselt põhjaliku teoloogilise läbikatsumise kohaliku piiskopi ees; et Julianat ei kuulutatud ketseriks; et tema teksti ei keelatud ära; ja Julianal lubati anahoreedikongist jagada linnarahvale vaimset juhendust, siis näib otsene oht Juliana isikule kujuteldav. Pigem on tõenäoline, et kohaliku anahoreedina oli toona Inglismaa suuruselt teises linnas Norwichis väga tuntud, lausa prominendi seisuses isik, keda rahvas võis austada nagu pühakut. Minu eelarvamus, et Juliana kirjutist ei võetud avasüli vastu, ei leidnud järelikult kinnitust; pigem oli varajane vastuvõtt soodne ning ka inglise keeles kirjutamine ei olnud talle ohuks, kuid muutuste tõttu ühiskonnas jäi menu üürikeseks ja tekst vajus pikaks ajaks unustusse.

3.2 Teoloogiline kontekst

Teoloogilises mõttes paigutub Norwichi Juliana minu hinnangul süstemaatilise teoloogia konteksti, sest olles ligi 20 aastat süvenenud nägemuste tähendusse, arendas ta välja omanäolised võrdpildid ja astus nendega vahetusse dialoogi teiste mõtlejatega nagu Canterbury Anselm. Juliana teeb järeldusi näiteks inkarnatsiooni tähenduse; patu ja kannatuse; Jumala ja inimese suhte; ja Kristuse kui inimkonna ema kohta, ning kirjutab piiritult armastavast Jumalast, kes on alati ainult soovinud oma üllaima loomingu – inimkonna – lunastamist ja pöörab kõik kokkuvõttes heaks. Mulle näib, et Juliana

nägemuses ei pea iga usklik läbima nn hinge pimedat ööd, sest patu valu on inimese enesesüüdistamise ja enesekaristuse tagajärg. Kui aga taibata, et Jumal aga patust inimest ei süüdistata, siis nagu kirjutas tabavalt üks Norwichi Juliana uurija Clifton Wolters¹, ei pruugi mitte iga tee taevasse kulgeda läbi metroo. Pigem leidis seega kinnitust oletus, et Juliana teoloogia oli võrreldes katoliku kirikus valitsenud õpetuse ja traditsiooniga radikaalselt positiivsem, kuigi sooviksin seda hinnangut järgmistes uurimustes veel läbi katsuda ja tõenditega varustada. Samuti väärub uurimist küsimus, kuidas peaks Juliana tõlgendus vastu universalismi süüdistusele.

Kui küsida Norwichi Juliana „Jumalike ilmutuste“ koha kohta tänases teoloogias, teistes teadustes ja oikumeenilises palveelus, siis kõneleb kasvõi siinse bibliograafialoendi pikkus autori ja teose populaarsusest nii eraldi- kui ka koosseisvate uurimisteedena nii ülikoolides, pastoraalseminarides kui ka avalikus sfääris. „Oma eluajal sai Juliana tuntuks kohaliku pühanaisena, kuid tema kirjutis saavutas tuntuse alles 20. sajandil. Täna on see uusingliskeelses ja paljudes võõrkeelsetes tõlgetes vahest üks enimloetud keskaegseid müstilisi traktaate üldse.“² Retseptsioonilugu näitab, et Juliana jätkab oma hingehoidlikku nõustamistööd veel sajandeid hiljem, ning tema tekstid pakuvad mõtteainet nii soouuringute, kirjandusteaduse kui ka kirikuloo valdkondades.

Võimaliku probleemina tõstaksin esile avaliku debati kvaliteeti. Norwichi Julianat rakendatakse ideoloogilise vankri ette, olgu selleks rahva rahustamine koroonakriisi ajal, naiste jõustamine või konfessioonivaba kuulutus, kuigi julgeksin küsida, kas ta oleks nendele ideoloogiatele ise alla kirjutanud. Kui aga soovida tõsisemalt süveneda ajalooliskriitilisel meetodil teostatud eksegeesi või vormilukku, siis põrkab uurija varem või hiljem maksumüüri vastu: monograafiad ja korralikult kommenteeritud uustõlked on üsna kallid (alates poolesajast eurost), seega tudengitele halvasti kättesaadavad. Teadusandmebaasidele pole väljaspool ülikooli samuti tasuta ligipääsu. Järelikult sõandan väita, et tõsine arutelu toimub praegu ülikoolide juures, ühiskonnas on aga Julianast tahtmatult saanud igamehe eestkõneleja. Barry Windeatt annab oma tõlke sissejuhatuses mõista, mida tema sellest arvab: „Kaasaegsele lugejaskonnale mõjub eriti sütitavalt Juliana liigutavalt õrn ja fantaasiarikas analüüs Jumalast kui meie emast, ning see on Juliana lennutanud julgelt prohvetliku ja teedrajava naiskirjaniku seisusesse, kes

¹ Wolters, Clifton. 1982. *Revelations of Divine Love*. Suffolk: The Chancer Press.

² Tanner 2011:140

vabastas kristliku Jumala juba ammuilma soostereotüüpidest. (...) Mõnikord kipub aga kaasaja fännidel ununema, et ema Juliana oli müstik, kes vahendas sõnumit mitte sellest maailmast. Niisiis leiavad paljud selle maailma probleemidki lahenduse alles seal, teispool vikerkaart.“³

3.3 Eluloo horisont

Norwichi Juliana püüdis enda rambivalgusesse seadmist kõigiti vältida, kuid tema isik ja elulugu on mõistetavalt huvitav uurimisteema. Tuleb ausalt tunnistada, et me ei tea tegelikult õieti midagi, ei nime, ei päritolu, esimese kolmekümne aasta elukäiku ega isegi surmadaatumit. Enamik olemasolevaid spekulatsioone põhinevad vaid ühel tekstitunnistajal – redigeeritud autorikäsikirjal –, mida ei saa pidada piisavaks tõendiks ei ühe ega teise otsustuse tegemiseks. Tõsi on see, et teiste tunnustajatena on meil käepärast nelja kodaniku testamendid ning Margery Kempe’i kirjeldus enda ja Juliana kohtumisest.

Eeskätt näivad uurijad arutlevat selle üle, millisest perest Juliana pärines, ning miks mitte välja käia väidet, et Juliana oli nii haritud, sest pärines usku vahetanud juudi perest, või oli tema teos nii haritud, sest selle kirjutas diktaadi peale ümber hoopiski keegi mees⁴. Teiseks arutletakse, kas Juliana oli enne ilmutuse saamist abielus olnud ja tema pere oli näiteks katku surnud (sest ta kirjeldab Jumal-ema väga veenvalt) või oli ta juba enne anahoreediks saamist nunn (sest püha Julianuse anahoreedikongi pidasid ülal Carrow’ abikloostri nunnad ja võisid teda varakult harida). Siin tekib aga küsimus matustest: Carrow’ nunnad oleksid oma õe Juliana austusavalduste saatel mulda sängitanud ja sellest kirjutanud, kuid sellest pole ühtegi märki leitud. Aktiivne uurimistöö jätkub.

Kuigi katoliku kirik ei ole Norwichi Julianat pühakuks kuulutanud, on hiljuti hakatud 8. mail tähistama tema mälestuspäeva. Püha Julianuse kiriku külge on ehitatud uus anahoreedikong, mida külastab igal aastal tuhandeid palverändureid, ning rajatud on ka temaatiline raamatukogu ja uurimiskabinet. Lisaks on Norwichi katedraalis Juliana-teemaline vitraaž, ühes stseenis raamatuga, teises kollase kassiga.⁵ See näitab minu arvates, et Juliana kui naispühak on leidnud uue hingamise tänu naisliikumise väele, ning

³ Windeatt 2015:xlix–1

⁴ *Ibid.*

⁵ Lomas 2016

kuigi ta ei pidanud oma naiseks olemist ise piisavalt oluliseks, et seda pikas tekstiversioonis isegi mainida, on see tähenduslik ja oluline just tänastele lugejatele, kes leiavad Julianast tuge ja eeskujut. Küsimus, kas ema Juliana paigutamine hiliskeskajase misogüünia konteksti on Drysdale'i ja Grunerti arutluskäiku järgides näide ülesoostamisest, vajab hoolikat edasist uurimist ning tänuväärset on see diskussioon hetkel väga aktiivselt jätkumas.

3.4 Järgmisest uurimusest

Juhul kui mul õnnestuks Norwichi Juliana „Jumalikke ilmutusi“ edasi uurida, siis teeksin esmalt ettepaneku teostada kriitiline kommenteeritud tõlge, kus selgitaksin keskinglise väljendite etümoloogiat ja konnotatsioone. Arvestades autori algset intentsiooni, oleks tore vahendada kirjutist ka nn rahvaliku tõlkena, mis võiks kõnetada otsivaid südameid, ja selleks kasutaksin ilukirjandustõlke strateegiat. Ema Juliana võttis oma nägemuste vaagimiseks 20 aastat aega, niisiis peaks mis tahes tõlkele lähenema sama süvenenud meelelaadiga – tekst nõuab ruumi, õhku, pausi.

Samuti tasuks põhjalikumalt uurida autori teoloogilisi eeskujusid, et näha, millistelt kirikuisadelt, müstikutelt ja teistelt autoritelt ema Juliana ideid laenas, kellega vaidles, ning milline oli tema mõju võrreldes teiste müstikutega.

Huvitav oleks anda ka põhjalik ülevaade tekstikihistustest – milline ümberkirjutaja või toimetaja mida ja mis kaalutlustel lisas, muutis või eemaldas.

Kokkuvõttes sooviksin isiklikult jätkata tööd teksti ja kontekstiga, kuid kindlasti on huvitav jälgida ka teisi uurimissuundi, ning vahest saaks minu tulevast uurimust kasutada näitena feministliku teoloogia, katoliku kirikuloo või ka süstemaatilise teoloogia õppematerjalides.

Kokkuvõte

Minu lõputöö eesmärk oli uurida hiliskeskajegse naismüstiku Norwichi Juliana (Julian of Norwich) teose „Jumalikud ilmutused“ („Revelations of Divine Love“) laiemat konteksti. Otsisin vastust küsimustele, 1) mis oli „Jumalike ilmutuste“ *Sitz im Leben* ehk teose aegruumiline kontekst; 2) kellele tekst oli mõeldud ja mida see võis lugejale tähendada; 3) kas uurimistöö korrigeerib minu kui uurija eelteadmisi, -hoiakuid ja -arvamusi; ning 4) kuidas oleks otstarbekas teemat edasi uurida.

Uurimuse teostamiseks tõlgendasin tekstiloolisi, teoloogilisi ja eluloolisi andmeid, kasutades hermeneutilise ringi meetodit: kaardistasin esmalt oma eelhoiakud; vaatlesin teksti tõlgenduseta intentsiooni ja autori teoloogilist identiteeti; kirjeldasin teose ajaloolist ja autori ühiskondlikku konteksti; kaardistasin tekstiloo; uurisin autori kirjanduslikke ja teoloogilisi eeskujusid; ning selgitasin teose vahetut ja kaasaegset retseptsiooni. Viimaks korrigeerisin oma hoiakud ning järeldasin saadud andmete põhjal, millisesse konteksti teose võib paigutada ja kuidas teemat edasi uuriks.

Meetod osutus otstarbekaks, sest tööle püstitatud eesmärgid said täidetud. Uurimuse tulemusel selgus, et Norwichi Juliana „Jumalikud ilmutused“ paigutub laiemalt hiliskeskajegse naismüstika, afektiivse vagaduse ja kaudselt begiinide vagadusliikumise konteksti. Teos oli mõeldud kõigile kristlastele, kes igatsevad olla Kristuse armastajad. Lugejad, kelleni Juliana teos käsikirja kujul jõudis, võisid sellest leida kinnitust, et intensiivse palveelu ja kontemplatsiooni teel on võimalik saada otsekontakti Jumalaga; et Jumal ei süüdistata ega karista, vaid armastab patust inimest; ning et kuigi inimene siin maa peal kõike ei mõista ning kogeb valu ja kannatust, tuleb see kõik viimselt heaks. Viimasel sajandil on Juliana saavutanud enneolematu populaarsuse ja vastne retseptsioon kätkeb ka uusi uurimisvaldkondi, nagu tekstipaleontoloogia, oikumeeniline hingehoid ja feministlik teoloogia, kus jätkub elav arutelu.

Edasist uurimist väärib küsimus, kuidas paigutub Norwichi Juliana oma mõjult ja süsteemsuselt teiste teoloogide ja müstikute sekka. Rabavalt mõtteselge ja empaatilise teosena väärib „Jumalikud ilmutused“ kahtlemata eestikeelset tõlget nii eksegeesi kui ka hingehoiu eesmärgil, kuid miks ka mitte kasvõi selleks, et tutvustada Eesti lugejale teadaolevalt esimest ingliskeelset naiskirjanikku.

Bibliograafia

Allikapublikatsioonid

Aquino, Thomas. 2012. *Commentary on the First Epistle to the Corinthians*. Tõlkinud Fabian Larcher. Emmaus Academic. <https://isidore.co/aquinas/english/SS1Cor.htm>.
Vaadatud 28.02.2023.

Eliot, T. S. 1997. Little Gidding. – *Neli kvartetti*. Tõlkinud Paul-Eerik Rummo. Looming nr 1, 3–16. <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:114668/16628/page/15>.
Vaadatud 28.02.2023.

Jenkins, Jacqueline; **Watson**, Nicholas V. 2007. *The Writings of Julian of Norwich: A Vision Showed to a Devout Woman and A Revelation of Love*. Pennsylvania: Penn State University Press.

Warrack, Grace. 1901. *Revelations of Divine Love Recorded by Julian, anchoress at Norwich*. London: Methuen & Company.

Windeatt, Barry. 2015. *Revelations of Divine Love*. Oxford: Oxford University Press.

Wolters, Clifton. 1982. *Revelations of Divine Love*. Suffolk: The Chancer Press.

Sekundaarkirjandus

Barratt, Alexandra. 2009. Julian of Norwich and Her Children Today: Editions, Translations, and Versions of Her Revelations. – *Julian of Norwich's Legacy*, 13–27. DOI: 10.1057/9780230101623_2.

Bennett, Judith M. 2011. England: Women and Gender. – *A companion to Britain in the Later Middle Ages*. Koostanud S. H. Rigby. Hoboken: Wiley- Blackwell, 87–106.

Campbell, Bruce M. S. 2009. England: Land and People. – *A companion to Britain in the Later Middle Ages*. Koostanud S. H. Rigby. Hoboken: Wiley- Blackwell, 3–25.

Catto, Jeremy. 2016. The Wycliffite Bible: The Historical Context. – *The Wycliffite Bible: Origin, History and Interpretation*. Koostanud Elizabeth Solopova. Medieval and Renaissance authors and texts, Vol. 16, lk 11–26. Leiden: BRILL. Ebook Central:

<https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.utlib.ut.ee/lib/tartu-ebooks/detail.action?docID=4773531>. Vaadatud 27.02.2023.

Drobner, Hubertus R. 2007. *Fathers of the Church. A Comprehensive Introduction*. Massachusetts: Hendrickson Publishers.

Drysdale, Sam. 2018. *Julian of Norwich in the Context of Medieval Affective Piety*. Academia.edu: <https://www.academia.edu/37588865/>. Vaadatud 28.02.2023.

Drysdale, Sam. 2019. [Ettekanne] *Julian of Norwich and Other Female Mystics: Spiritual Aliens or Real Members of the Church?* Academia.edu: <https://www.academia.edu/38692170/> Vaadatud 28.02.2023.

Dyer, Cristopher. 2002. *Making a Living in the Middle Ages: The People of Britain 850–1520*. Yale University Press. JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt5vkz35>. Vaadatud 28.02.2023.

Gadamer, Hans-Georg. 1997. Mõistmise ringist. – *Filosoofilise hermeneutika klassikat*. Tõlkinud Andrus Tool. Tartu: Ilmamaa, 193–194.

Groom, Matthew. 2011. England: Piety, Heresy and Anti-clericalism. – *A companion to Britain in the Later Middle Ages*. Koostanud S. H. Rigby. Hoboken: Wiley- Blackwell. 381–395.

Grunert, Elisabeth. 2014. *Church Mothers, Despite the Church: Julian of Norwich, Margery Kempe, and Female English Theology*. Academia.edu: <https://www.academia.edu/12331641/>. Vaadatud 28.02.2023.

Healy-Varley, Margaret. 2016. Wounds Shall Be Worships: Anselm in Julian of Norwich's *Revelation of Love*. – *The Journal of English and Germanic Philology*, 115(2), 186–212. <https://doi.org/10.5406/jenglgermphil.115.2.0186>. Vaadatud 29.03.2023.

Kelly, Henry Ansgar. 2016. The Middle English Bible: A Reassessment. – *The Middle Ages Series*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Kerby-Faulton, Kathryn. 2015. The Fifteenth Century as the Golden Age of Women's Theology in English: Reflections of the Earliest Reception of Julian of Norwich. – *Devotional Culture in late Medieval England and Europe: Diverse Imaginations of Christ's Life*. Koostanud Stephen Kelly & Ryan Perry. *Medieval Church Studies*, Vol. 31, 573–591. Turnhout: Brepols.

Kliiman, Tiina. 2007. [Diplomitöö] *Norwich'i Julian – inimene ja müstik*. Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut.

Laanpere, Maris. 2008. *Visionääride võim ehk mõningaid aspekte naismüstika teemal XIII–XIV sajandi kontekstis.* [https://usuteadus.ee/wp-content/uploads/2008%20\(57\)/Laanpere.pdf](https://usuteadus.ee/wp-content/uploads/2008%20(57)/Laanpere.pdf) Vaadatud 28.02.2023.

Lange, Anne. 2008. *Tõlkimise aabits.* Tallinn: Valgus

Lepine, David. 2011. England: Church and Clergy. – *A companion to Britain in the Later Middle Ages.* Koostanud S. H. Rigby. Hoboken: Wiley- Blackwell, 359–380.

Nelson, Marie. 2004. *From the Book of Margery Kempe: The Trials and Triumphs of a Homeward Journey.* Oral Tradition, Vol. 19, 214–235. DOI: 10.1353/ort.2005.0009.

Nuth, J. M. 1992. Two Medieval Soteriologies: Anselm of Canterbury and Julian of Norwich. – *Theological Studies*, Vol. 53, No. 4, 611–645.

Pelphrey, Brendan. 2013. *Visions of Paradise: Julian and Dionysios.* Academia.edu: <https://www.academia.edu/3580466/>. Vaadatud 28.02.2023.

Sanders, Andrew. 2000. *The Short Oxford History of English Literature (2nd ed.).* Oxford: Oxford University Press.

Sillaots, Nele. 2013. [Magistritöö] *Kurt Vonneguti romaani „Timequake“ tõlge ja tõlkeanalüüs.* Tartu Ülikool.

Solopova, Elizabeth (koost.). 2016. *The Wycliffite Bible: Origin, History and Interpretation.* Medieval and Renaissance authors and texts, Vol. 16. Leiden: BRILL. Ebook Central: <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.utlib.ut.ee/lib/tartu-ebooks/detail.action?docID=4773531>. Vaadatud 28.02.2023.

Tanner, Norman. 2011. *New Short History of the Catholic Church.* London: Burns & Oates.

Upjohn, Sheila. 1989. *In Search of Julian of Norwich.* London: Longman.

Wojciechowski, Jennie Hornyak. 2022. The Modern anchoress. – *Word & World*, Vol. 42, No. 2, 181–189.

Veebimaterjalid

Adam Easton. 2023. https://en.wikipedia.org/wiki/Adam_Easton. Vaadatud 28.02.2023.

Chaucer, Geoffrey. 2006. http://etbl.teatriliit.ee/artikkel/chaucer_geoffrey. Vaadatud 27.02.2023.

Dissolution of the monasteries. 2023.

https://en.wikipedia.org/wiki/Dissolution_of_the_monasteries. Vaadatud 27.02.2023

Eru, Reet. 2012. *Ta tuleb otsekui kevadine vihm*. Eesti kirik.
<http://www.eestikirik.ee/ta-tuleb-otsekui-kevadine-vihm/> Vaadatud 20.02.2023.

Hans Sloane. 2023. https://en.wikipedia.org/wiki/Hans_Sloane. Vaadatud 27.02.2023.

Henry le Despenser. 2022. https://en.wikipedia.org/wiki/Henry_le_Despenser.
 Vaadatud 26.02.2023.

Hermeneutika. 2020. <https://et.wikipedia.org/wiki/Hermeneutika>. Vaadatud 25.02.2023.

Hermeneutiline ring. 2019. https://et.wikipedia.org/wiki/Hermeneutiline_ring. Vaadatud 25.02.2023.

Johannes Gutenberg. 2023. https://et.wikipedia.org/wiki/Johannes_Gutenberg.
 Vaadatud 27.02.2023.

Julian of Norwich. 2023a. Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Julian-of-Norwich>. Vaadatud 25.02.2023.

Julian of Norwich. 2023b. https://en.wikipedia.org/wiki/Julian_of_Norwich. Vaadatud 25.02.2023.

Katherine Group. 2021. https://en.wikipedia.org/wiki/Katherine_Group. Vaadatud 27.02.2023.

Kulmar, Tarmo. 2017. *Usundiloo terminite seletussõnastik*. Eesti Keele Instituut.
<https://sonaveeb.ee/ds/ust> Vaadatud 28.02.2023.

Langland, William. 2006. http://entsyklopeedia.ee/artikkel/langland_william. Vaadatud 27.02.2023.

Lomas, Sally-Anne (toim.). 2016. [Telesaade] *The Search for the Lost Manuscript*. BBC4.
https://www.youtube.com/watch?v=7sbfVBB4AuY&ab_channel=DocumanteryHD.
 Vaadatud 28.02.2023.

Mann, Stephanie A. 2013. [Blogi] More on the Norwich Beguinage. – *Supremacy and Survival: The English Reformation*.
<http://supremacyandsurvival.blogspot.com/2013/06/more-on-norwich-beguinage.html>.
 Vaadatud 28.02.2023.

Mark, Joshua J. 2019. *Julian of Norwich*. World History Encyclopedia.
https://www.worldhistory.org/Julian_of_Norwich/. Vaadatud 25.02.2023.

Masson, Victoria. 2022. *The Black Death*. Historic UK. <https://www.historic->

[uk.com/HistoryUK/HistoryofEngland/The-Black-Death/](https://www.historyuk.com/HistoryUK/HistoryofEngland/The-Black-Death/). Vaadatud 25.02.2023.

Pseudo-Dionysius the Areopagite. 2023. https://en.wikipedia.org/wiki/Pseudo-Dionysius_the_Areopagite. Vaadatud 28.02.2023.

Revelations of Divine Love. 2023.
https://en.wikipedia.org/wiki/Revelations_of_Divine_Love. Vaadatud 27.02.2023.

St Julian's Church, Norwich. 2023.
https://en.wikipedia.org/wiki/St_Julian%27s_Church,_Norwich. Vaadatud 25.02.2023.

Tasmuth, Randar. 2012. *Hermeneutika varjatud võimust*. Kirik & Teoloogia.
<https://kjt.ee/2012/08/hermeneutika-varjatud-voimust/>. Vaadatud 28.02.2023.

Thomas Malory. 2022. https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Malory. Vaadatud 27.02.2023.

Upjohn, Sheila. 2017. [Video] Julian of Norwich and Her Secret Scribes.
https://www.youtube.com/watch?v=jmsX4O77qEI&ab_channel=SheilaUpjohn. Vaadatud 28.02.2023.

Wellesley, Mary. 2018. *The life of the anchoress*. British Library.
<https://www.bl.uk/medieval-literature/articles/the-life-of-the-anchoress> Vaadatud 28.02.2023.

William Vallutaja. 2022. https://et.wikipedia.org/wiki/William_Vallutaja. Vaadatud 27.02.2023.

Võõrkeelsed isikunimed. 2021. EKI teatmik. Eesti Keele Instituut.
<https://eki.ee/teatmik/voorkeelsed-isikunimed/>. Vaadatud 28.02.2023.

Julian of Norwich, “Revelations of Divine Love”: Broader Context

Summary

This paper serves as an introduction to further studies into Julian and her work by offering an insight into the broader context of “Revelations”. My secondary aim is to popularize original English female writing and theology.

The method employed for exploring contexts and meanings of the text is so-called hermeneutic circle that proposes the idea that our understanding of a text as a whole is based on our understanding of each individual part, as well as our understanding of how each individual part refers to the whole text. Being mindful of my misgivings and preconceptions, I looked at historical, theological, social, and cultural perspectives that may have played a role in how Julian’s writing came to be. Next, I took account of both early and modern literary reception to see whether modern ideas may have tinted the way we look at Julian compared to her original setting in life. As text witnesses, I used excerpts from both the first, short version of Julian’s book called “A Vision”, based on Watson & Jenkins’s Middle English translation, and the long text called “Revelation”, based on Barry Windeatt’s Modern English translation. Finally, I drew conclusions on significant cultural realia that may have influenced the way Julian composed her text and how it is read today. I also reviewed my initial preconceptions and proposed topics for further research.

By way of results, it seems evident that Julian of Norwich is a representative of medieval affective piety, Christian mysticism, and indirectly the beguine movement. Although Julian was an original thinker who synthesized an eloquent account of Christian doctrines inspired by the Church Fathers and other authors, I would like to study her role, reception, and systematic theology relative to other Christian mystics further.

I believe that students interested in medieval studies, literature, and female theology would benefit from a critical Estonian translation of “Revelations of Divine Love”. As Julian’s intent was to share an empowering message of a loving God with ‘all those who desire to be lovers of Christ’, a tactful literary translation would also be justified.

Lisa 1. Paralleeltõlked

Näide 1¹

Here es a vision, shewed be the goodness of God to a devoute woman. And hir name es Julian, that is recluse atte Norwiche and yit is on life, anno domini 1413. In the whilke vision er fulle many comfortable* wordes and gretly stirrande** to alle thaye that desires to be Cristes loverse.

* comforting – trööstiv, ka rõõmustav

** stirring – kannustav, julgustav, ka meeltliigutav

Siin on nägemus, mille ilmutas Jumal oma heldusest ühele jumalakartlikule naisele, Norwichi erak Julianale, kes on Issanda aastal 1413 endiselt elavate kirjas. Ses ilmutuses on palju lohutavaid* ja sütitavaid** sõnu neile, kes ihkavad olla Kristuse armastajad.

Näide 2²

This Revelation was made to a simple creature un lettered, living in deadlie flesh, the year of our Lord, a thousand three hundreth lxxiii, the viiith* daie of Maie. Ande when I was thrityte wintere alde and a halfe, God sente me a bodelye syekenes in the whilke I laye *thre days and thre nights, and on the ferthe night*** I toke alle my rightinges of haly kyrke, and wened nought tille have liffede tille daye.

* tõenäoliselt ümberkirjutaja apsu tõttu on osades käsikirjades viii asemel xiii, mistõttu kõlab see koht osades väljaannetes (nt Cressy ja Warrack) „maikuu kolmeteistkümnendal päeval“.

** (minu esiletõst) Jenkins ja Watson arutlevad³, et päeva ja öö all mõeldakse tõenäoliselt kirikukalendrile omaselt eelmisel õhtul alanud ja järgmisel lõppenud ajavahemikku, nii et kokku lamas ta kuus päeva tõvevoodis ja seitsmendal ööl võttis vastu viimse võidmise sakramendi.

See ilmutus sai osaks ühele lihtsale harimata olevusele, kes oli suremas, meie Issanda aasta 1373 maikuu kaheksandal* päeval. Ja kui ma olin kolmkümmend ja pool aastat vana, saatis Jumal mulle haiguse, millega lamasin *kolm päeva ja kolm ööd tõvevoodis, ja neljandal ööl*** võtsin vastu püha kiriku sakramendi, ega arvanud, et ma hommikut näeksin.

¹ Jenkins & Watson 2007:63

² *Ibid.*:65, rida 1–4

³ *Ibid.*:64

Näide 3⁴

Alle that I saye of myselfe, I meene in the persone of alle mine evencristene*, for I am lernede in the gastelye shewing of oure lorde that he meenes so. And therefore I praye youwe alle for Goddes sake, and cousayles yowe for youre awne profit, that ye leve the behaldinge** of the wrechid, sinfull creature that it was shewed unto, and that ye mightlye, wiselye, lovandye, and mekelye behalde** God, that of his curtays love and of his endles goodnes walde shewe generalye this vision in comforthe of us alle.

Kõike, mida ma ütlen iseenese kohta, mõtlen ma oma kaaskristlaste* kohta, sest olen Issanda ilmutuse läbi õppinud, et nõnda on Ta seda mõelnud. Ja seepärast palun teid kõiki Jumala nimel, ja soovitan teie endi hüvanguks, et te ei peatuks pikemalt** sellel armetul, patusel olevusel, kellele ilmutus osaks sai, vaid mõtleksite** kogu jõust, tarkusest, armastusest ja alandlikkusest Jumala peale, kes soovis oma heldest armust ja lõputust headusest, et see ilmutus saaks avalikuks meie kõigi südame kinnituseks.

* fellow Christians – konnotatsioon annab mõista, et ta ei pea silmas üksnes munki ja nunnasid, vaid lihtsaid ristiinimesi

** dwell, contemplate – keskenduma, kontempleerima

Näide 4⁵

I desirede thre Graces be the gifte of God. The first was to have minde of Cristes passion. The seconde was bodelye sykenes. And the thrid was to have of Goddes gifte thre woundes.

Ma palusin Jumala armust kolme õnnistust. Esimene oli sügavalt läbi elada Kristuse kannatusi. Teine oli füüsiline haigus. Ja kolmas oli saada Jumala anni läbi kolm haava.

⁴ Jenkins & Watson 2007:73, rida 1–7

⁵ *Ibid.*:63, rida 1–3

Näide 5⁶

For the thirde, I harde a man telle of halye kyrke of the storye of Sainte Cecille, in the whilke shewing I understode that she hadde thre woundes with a swerde in the nekke, with the whilke she pinede to the dede. By the stirringe of this, I conseyvede a mighty desire, prayande oure lorde God that he wolde graunte me thre woundes in my life time: that es to saye, the wounde of contrition, the wounde of compassion, and the wounde of wilfulle langinge to God.

Mis puutub kolmandasse soovi, siis kuulsin üht kirikumeest rääkimas püha Cecilia elulugu*, ning taipasin sellest loost, et tema kaelas oli kolm mõõgahaava, mille tagajärjel jäi ta põduraks ja suri. Sellest liigutatud, tekkis mul tohutu igatsus palvetada meie Issanda Jumala poole, et Ta kingiks mulle minu eluajal kolm haava: see tähendab patukahetsuse haava, kaastundmise haava ja haava tunda sihikindlat igatsust Jumala järele.

*Aparaadis⁷ mainivad Jenkins & Watson, et püha Cecilia elulugu sisaldub ka Chauceri „Canterbury lugudes“ ja kannab alapealkirja „Teise nunna lugu“.

Näide 6⁸

My modere, that stode emanges othere and behelde me, lifted uppe hir hande before me face to lokke min eyen. For she wened I had bene dede or els I hadde diede. And this encresed mekile* my sorowe.

Mu ema, kes teiste hulgas seisis ja mind vaatas, tõstis mulle käe näo ette, et mu laud sulgeda. Sest ta arvas, et ma olin mõni aeg tagasi või nüüdsama surnud. Ja see süvendas kohutavalt mu kurbust.

*greatly – väga

⁶ Jenkins & Watson 2007:65, rida 36–41

⁷ *Ibid.*:64

⁸ *Ibid.*:83, rida 26–28

Näide 7⁹

And thay that were with me sente for the person* my curette to be atte mine endinge. He come, and a childe** with him, and brought a crosse, and be thane I hadde sette mine eyen and might nought speke. The persone sette the crosse before my face, and saide: „Doughter, I have brought the the image of thy savioure. Loke thereopon, and comforthe the therewith in reverence of him that diede for the and me.“

* parson – pastor, preester

** *childe* on uusingliseelsetes tõlgetes läbivalt tõlgitud poisiks. Barry Windeatti tõlkekommentaaris¹⁰ selgub, et see võis olla kihelkonnapreestri õpipoiss, kes kandis haigeid külastava pihhiisa ees risti või helistas kellukest, andmaks märku, et haigele tuuakse armulauda.

Näide 8¹¹

And also the nese claungede and dried to my sight. This lange pininge semede to me as he hadde bene a sevensight dede, allewaye sufferande paine. And methought the dryinge of Cristes fleshe was the maste paine of his passion and the laste.

Ja need, kes olid minuga, kutsusid preestri, minu pihhiisa, minu lõpu tunnistajaks. Ta tuli, ja üks laps** koos temaga, ja tõi kaasa risti, kuid selleks ajaks olid mu silmad klaasistunud ja ma ei suutnud enam rääkida. Pihhiisa seadis risti mu näo ette ja sõnas: „Tütar, ma tõin sulle näha sinu Päästja kuju. Vaata seda ja leia tröösti Tema aupaistes, kes sinu ja minu eest suri.“

Ja ka nina kärbus ja kuivetus mu silme ees. Tema pikaldast piinlemist nähes tundus mulle, justkui oleks Ta juba seitse ööd suremas olnud ja valu käes piinelnud. Ja ma arvasin, et Kristuse ihu kuivamine on Tema kannatustest kõige valusam – see viimane.

⁹ Jenkins & Watson 2007:66–67, rida 19–24

¹⁰ Windeatt 2015:171

¹¹ Jenkins & Watson 2007:83, rida 8–11

Näide 9¹²

And in this, he shewed me a litille thinge the quantite of a haselle nutte, lygande in the palme of my hande, and, to my understandinge, that is was as rounde as any balle. I lokede thereopon, and thought: „Whate maye this be?“ And I was answerde generally thus: „It is alle that is made.“ I merveylede howe that it might laste, for methought it might falle sodaynlye to nought for litille. And I was answerde in mine understandinge: „It lastes and ever shalle, for God loves it. And so hath alle thinge the beinge thorowe the love of God.“

Ja selles nägemuses näitas Ta mulle üht pisikest asja, mitte suuremat kui sarapuupähkel, mu peo peal lebamas, ja minu vaimusilmas oli see ümar kui pall. Ma vaatasin seda ja mõtlesin: „Mis see olla võib?“ Ja vastus tuli mulle vaistlikult: „See on kõik, mis on loodud.“ Ma imestasin, kuidas see saab püsida, sest näis mulle niivõrd väiksena, justkui võiks see iga hetk tolmuks pudeneda. Ja mulle vastati mõttes: „See püsib ja jääb alati püsima, sest Jumal seda armastab. Ja nii pärineb kõigi asjade eksistents Jumala armust.“

Näide 10¹³

He answerde be this Worde and saide: „Sinne is behovelye*.“ In this worde „sinne“, our lorde brought to my minde generallye alle that is nought goode: the shamefulle dispite and the utter noghtinge that he bare for us in this life and in his dyinge, and alle the paines and passions of alle his creatures, gastelye and bodelye.

Ta vastas mulle selge sõnaga, öeldes: „Patt on tarvilik*.“ Ja selle sõnaga „patt“ tõi meie Issand mu mõistuses esile kõik, mis pole hea: häbiväärse põlgamise ja täieliku alanduse, mida Ta talus meie eest nii elus kui ka surmas, ja kõigi Tema loodud olendite valu ja kannatuse, nii vaimse, kui ka ihuliku.

* befitting – ka kasulik või kohane

¹² Jenkins & Watson 2007:69, rida 7–13

¹³ *Ibid.*:91, rida 45–49

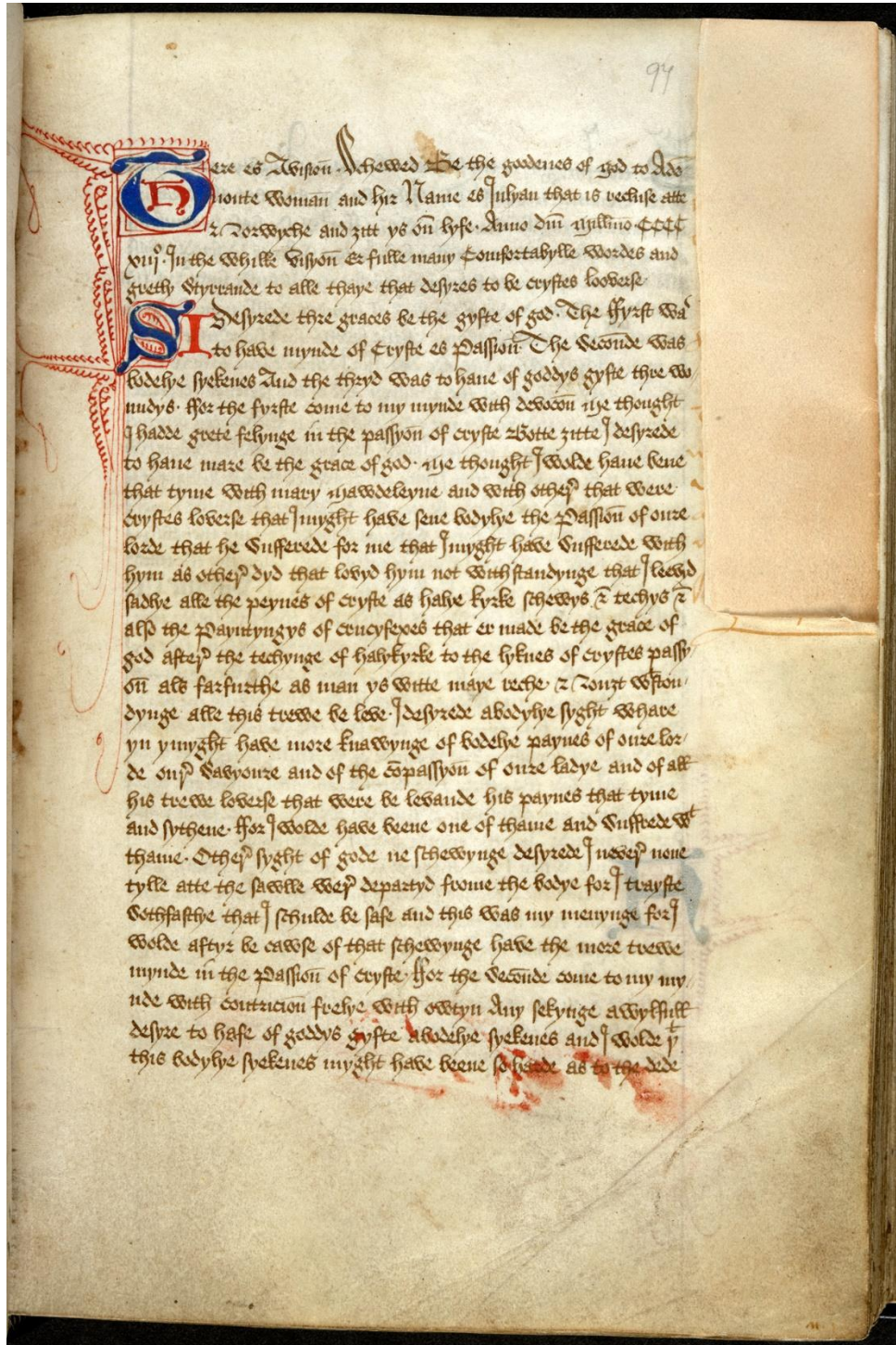
Näide 11¹⁴

Botte I sowe not sinne. Fore I lefe it has na manere of substance, na partye of beinge, na it might nought be knawen bot be the paines that it is cause of. And this paine, it is sumthinge, as to my sight, for a time. For it purges us and makes us to knawe oureselfe and aske mercy. For the passion of oure lorde is comforth to us againes alle this, and so is his blisshed wille. And for the tender love that our goode lorde hath to alle that shalle be safe, he comfortes redely and swetlye be his wordes, and says: „Botte alle shalle be wele, and alle maner of thinge shalle be wele.“ Thies wordes ware shewed wele tenderlye, shewande na manere of blame to me, na to nane that shalle be safe. Than were it a grete unkindnesse of me to blame or wonder of God for my sines, sen he blames not me for sinne.

Aga pattu ennast ma ei näinud. Sest ma usun, et sellel pole sisu ega mistahes olekut, ega saaks seda isegi tunda, kui poleks patu põhjustatud valu. Ja see valu, nagu mulle tundub, on mõnda aega tõeline. Sest see puhastab meid ja annab meis endast tunda ja paneb meid halastust paluma. Sest meie Issanda kannatus pakub meile selle kõige* vastu lohutust, ja see** on Tema õnnis tahe. Ja õrnast armust, mis on meie heal Issandal kõigi vastu, kes päästetakse, lohutab ta meid meelsasti ja armsate sõnadega, öeldes: „Aga kõik tuleb heaks ja kogu asjade seis tuleb heaks.“ Need sõnad avaldas Ta mulle väga õrnalt, otsimata mingisugust süüd ei minul ega neil, kes päästetakse. Seepärast oleks minust ääretult lahkusetu süüdistada või kahtlustada Jumalat minu pattudes, sest ju Tema mind patu eest ei süüdistata.

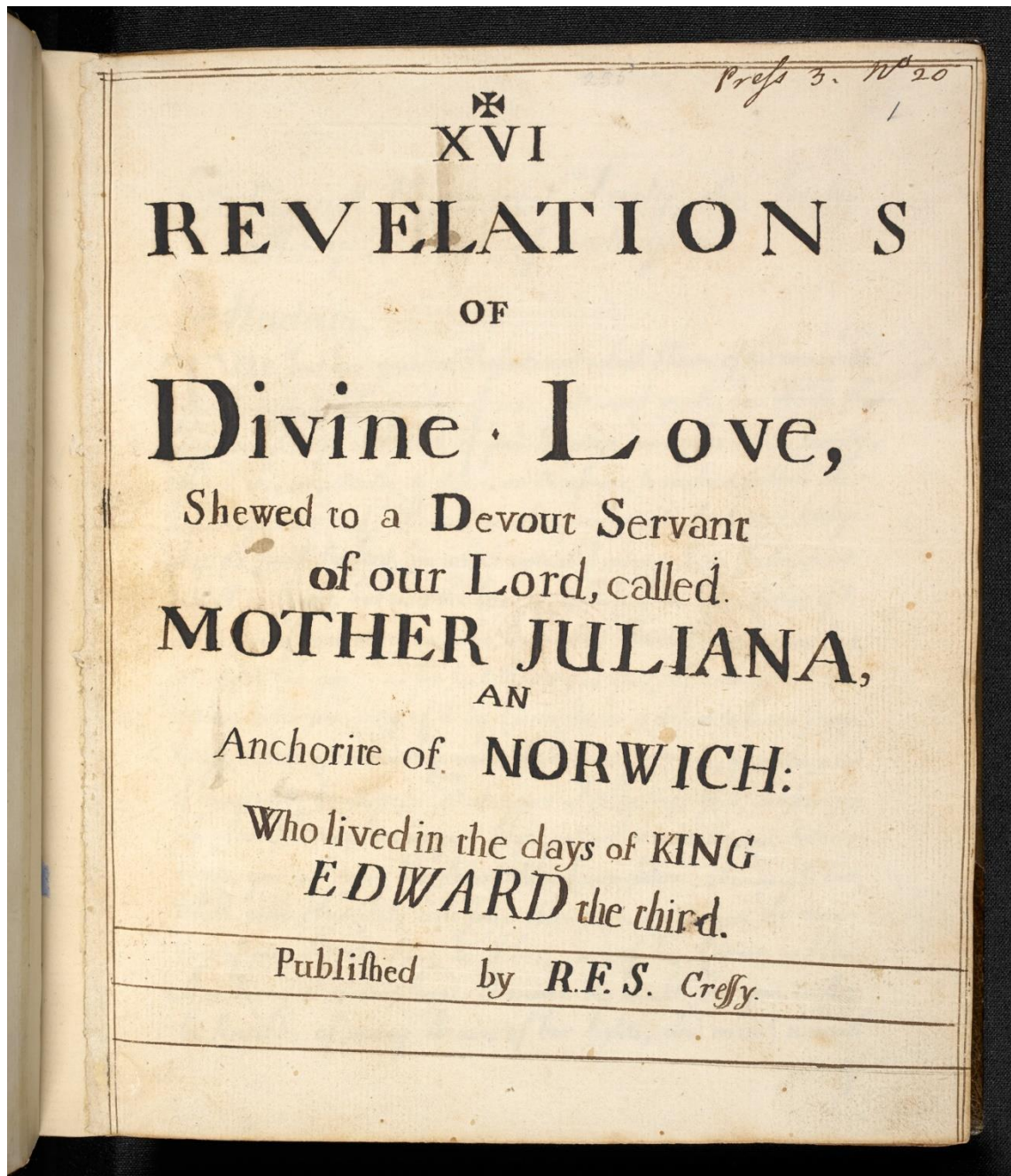
¹⁴ Jenkins & Watson 2007:92–93, rida 54–64

Lisa 2. LT käsikiri

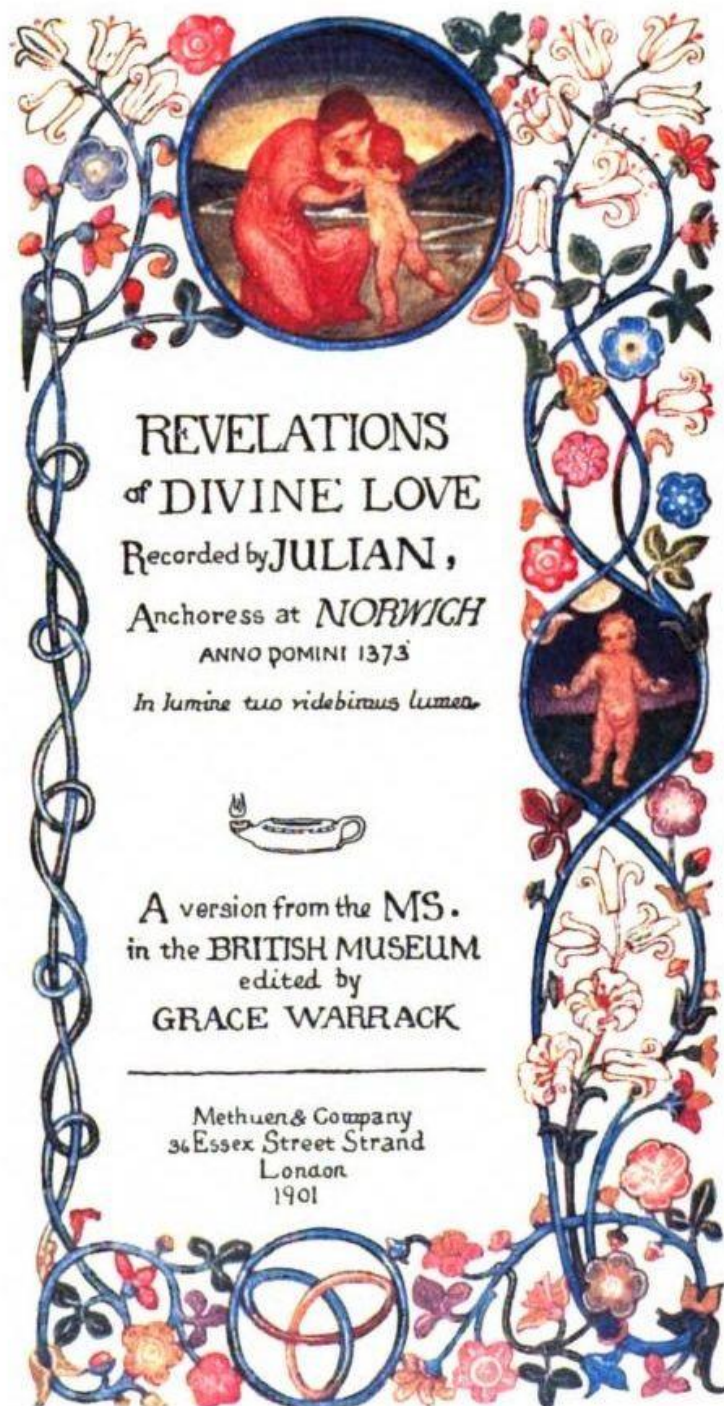
Allikas: Briti raamatukogu, käsikiri kohaviitega Add MS 37790 veebilehelt
<https://www.bl.uk/medieval-literature/articles/the-life-of-the- anchoress>

Lisa 3. PT käsikiri (Cressy)

Allikas: Briti raamatukogu, käsikiri kohaviitega Stowe MS 42 veebilehelt
<https://www.bl.uk/medieval-literature/articles/the-life-of-the- anchoress>

Lisa 4. PT käsikiri (Warrack)

Allikas: <https://www.gutenberg.org/files/52958/52958-h/52958-h.htm>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Nele Mikk,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Julian of Norwich, „Relevations of Divine Love“: kontekst ja tõlgendus“, mille juhendaja on Meelis Friedenthal, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digiarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonnas, sealhulgas digiarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.